

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**С. М. Король,
М. С. Назаров,
В. О. Дементов**

УКРАЇНА У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Конспект лекцій

Суми
Сумський державний університет
2018

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

УКРАЇНА У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Конспект лекцій

Затверджено
на засіданні кафедри психології,
політології та соціокультурних
технологій
як конспект лекцій із дисципліни
«Україна у світовій політиці».
Протокол № 12 від 27.06.2018 р.

Суми
Сумський державний університет
2018

Україна у світовій політиці : конспект лекцій / укладачі:
С. М. Король, М. С. Назаров, В. О. Дементов. – Суми : Сумський
державний університет, 2018. – 140 с.

Кафедра психології, політології та соціокультурних
технологій

У текстах лекцій подається теоретичний матеріал із дисципліни «Україна у світовій політиці». Цей матеріал розрахований на ознайомлення студентів із тим обсягом і різноманітністю знань, який вони повинні засвоїти під час навчання. У конспекті лекцій висвітлено основні проблеми історії та теорії міжнародних відносин, охарактеризовано розвиток і сучасний стан міжнародної політики. Висвітлюються ключові проблеми міжнародного становища України та формування її сучасної зовнішньої політики.

Рекомендовано для самостійної роботи студентів гуманітарних спеціальностей. Матеріали можуть бути використані широким загалом читачів для підвищення загальної культури, а також викладачами, аспірантами, магістрантами, слухачами факультету післядипломної освіти та всіма, для кого цікавою є проблематика України у світовій політиці.

Зміст

	С.
Передмова	6
Тема 1. Світовий політичний процес і міжнародні відносини. Україна на політичній карті світу.....	8
1.1. Визначення та сутність світового політичного процесу.....	8
1.2. Основні тенденції розвитку світового політичного процесу.....	11
1.3. Історія розвитку міжнародних відносин. Українська РСР на міжнародній арені (1945–1990 рр.).....	13
1.4. Основні віхи становлення України як суб'єкта міжнародних відносин.....	22
1.5. Основні засади зовнішньої політики України.....	25
Тема 2. Геополітика та її роль у міжнародному політичному процесі.....	30
2.1. Предмет і об'єкт геополітики.....	31
2.2. Основні підходи до геополітичного структурування світу. Закон дуалізму стихій Суші та Моря.....	32
2.3. Глобалістика.....	38
2.4. Глобальні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення.....	40

2.5. Геополітичні пріоритети України в сучасному світі....	42
Тема 3. Участь України в міжнародних організаціях...	47
3.1. Історія формування міжнародних організацій.....	48
3.2. Організація Об'єднаних Націй (ООН).....	52
3.3. Рада Європи (РЄ).....	56
3.4. Організація Північноатлантичного договору (НАТО)..	58
3.5. Світова організація торгівлі (СОТ).....	60
3.6. Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).....	62
3.7. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).....	67
Тема 4. Роль України на пострадянському просторі.....	73
4.1. Історія створення СНД.....	73
4.2. Участь України в Економічному союзі Співдружності та співробітництво в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва.....	74
4.3. Проекти СНД: ЄЕС, ЄЕП, ОЧЕС, ОДКБ, ШОС, «Кавказька четвірка».....	81
4.4. Українські ініціативи. ГУАМ.....	96
5. Становлення двосторонніх відносин України з країнами світу.....	98
5.1. Становлення відносин із Російською Федерацією.....	99
5.2. Розвиток українсько-польського стратегічного	

партнерства.....	100
5.3. Геополітичне поле Європи.....	102
5.4. Геостратегія Китаю.....	104
5.5. Геополітика країн Близького Сходу.....	106
5.6. Геополітика країн Африки і Латинської Америки.....	107
Тема 6. Євроінтеграційна політика України: виклики та перспективи.....	111
6.1. Курс України на європейську інтеграцію.....	112
6.2. Розвиток нормативно-правової бази.....	114
6.3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС.....	116
6.4. Міжнародне співробітництво регіонів.....	118
6.5. Розвиток єврорегіонів Європейського Союзу та України.....	121
Додатки.....	126

Передмова

Дисципліна «Україна у світовій політиці» має на меті формування у студентів цілісного уявлення про міжнародні відносини України. До завдань можна віднести ознайомлення з теоретичними та практичними аспектами української й світової політики та розкриття змісту специфічних понять і підходів, що використовуються у вивченні політичних взаємодій на міжнародній арені. Також до завдань віднесемо формування широкого кругозору, толерантності, здатності до творчості і сприйняття різних точок зору.

Результатом роботи над дисципліною «Україна у світовій політиці» студент повинен засвоїти такі компетентності:

- аналізувати політичну ситуацію у своїй країні й у світі, спираючись на знання механізмів реалізації політичної влади і принципів діяльності основних інститутів у цій сфері;

- розуміти природу конфліктів та основні напрямки співпраці у міжнародних відносинах;

- здобувати необхідні знання і використовувати їх у професійній та повсякденній діяльності;

- використовувати знання, одержані у процесі вивчення дисципліни для аналізу політичних процесів у своїй країні та в інших країнах, для розуміння і захисту своїх політичних прав;

- активно використовувати інформаційні, комунікаційні та інші ресурси для власного навчання і розвитку.

Матеріал цього конспекту викладений у зручній для студентів формі. У кінці кожної теми подана література, з якою вони можуть додатково працювати у визначений для самопідготовки час. Така форма покликана з перших днів та тижнів навчання в університеті привчати студентів до активної роботи над науковою літературою, звернень до нормативної бази, довідників тощо. Для зручності самостійної роботи матеріал конспекту відповідно структурується.

Тема 1. Світовий політичний процес і міжнародні відносини.

Україна на політичній карті світу

- 1.1. Визначення та сутність світового політичного процесу.**
- 1.2. Основні тенденції розвитку світового політичного процесу.**
- 1.3. Історія розвитку міжнародних відносин. Українська РСР на міжнародній арені (1945–1990 рр.).**
- 1.4. Основні віхи становлення України як суб'єкта міжнародних відносин.**
- 1.5. Основні засади зовнішньої політики України.**

1.1. Визначення та сутність світового політичного процесу

Поняття «світовий політичний процес» означає сукупність дій і взаємовідносин суб'єктів світового суспільства з реалізації своїх і загальних інтересів. У політичній практиці і публіцистиці це поняття звичайно є синонімом поняття «міжнародна політика», «міжнародні відносини», «світова політика», бо міжнародна політика включає політичний процес, а останнє – втілення і вираження міжнародної (світової) політики. На світовій арені суб'єктами світового політичного процесу є народи, держави, суспільні рухи та організації. Через це політичний процес набирає власного змісту, специфічних рис

та закономірностей розвитку. У документах ООН уживається поняття «світове співтовариство». Воно означає сукупність усіх держав, що існують сьогодні на планеті. Кожна з них має національно-особливі, специфічні риси й належить до того чи іншого типу сучасних суспільств.

Сучасний період розвитку міжнародних відносин можна охарактеризувати як перехідний від «природного стану», «війни всіх проти всіх» до пошуку певного консенсусу, побудови міжнародного співтовариства на основі спільно визнаних засобів регулювання та єдиних норм міжнародного життя, що базуються на спільних, загальнолюдських цінностях. Відбувається інтернаціоналізація економічного, політичного й культурного життя окремих держав, яка сприяє виробленню спільних основ поведінки суб'єктів міжнародних відносин і є визначальною щодо змісту сучасного світового політичного процесу.

Метою світового політичного процесу є боротьба за єдність світової цивілізації та подолання глобальних проблем сучасності.

До структури світового політичного процесу належать:

- зовнішньополітична діяльність суверенних держав;
- політична діяльність громадських організацій, політичних партій та етнічних груп на світовій арені;

– політично значуща діяльність ООН та інших міжнародних організацій;

– політичні акції регіонального, міжрегіонального, міждержавного та наднаціонального характеру.

Світовий політичний процес пов'язаний зі створенням кращої системи міжнародного політичного порядку, враховуючи позитивний досвід окремих націй та держав.

Сучасний світовий політичний процес зародився на початку ХХ століття, в останні десятиріччя він характеризується такими тенденціями, закономірностями і процесами:

– тісною взаємодією інтеграційних та дезінтеграційних процесів;

– поєднанням упорядкованих та спонтанних акцій у діяльності суб'єктів світової політики;

– альтернативним характером та багатоваріантним вектором розвитку світової цивілізації;

– зростанням відносної самостійності та власної субстанціональності його складових (партій, рухів, організацій);

– розширенням соціальної бази, механізмів, форм і методів здійснення світового політичного процесу.

Основними механізмами взаємодії держав на світовій арені є:

– союзництво;

– конфронтація;

- партнерство;
- протекторат;
- співробітництво.

Провідним принципом геополітичної взаємодії держав після закінчення «холодної війни» стала концепція спільної безпеки, відповідно до якої жодна держава у світі не повинна претендувати на монополію щодо створення світової системи безпеки. Сутність концепції спільної безпеки сформулював у 80-х роках ХХ ст. прем'єр-міністр Швеції Улоф Пальме: «Держави більше не можуть прагнути зміцнення своєї безпеки за рахунок одна одної; її можна досягти лише шляхом спільних зусиль».

1.2. Основні тенденції розвитку світового політичного процесу

Упродовж багатьох десятиліть після Великої Жовтневої Соціалістичної Революції 1917 р. світ був поділений на соціалістичний та капіталістичний світ, який складався, у свою чергу, з метрополій Заходу та колоній (напівколоній, залежних територій) Сходу й Півдня. Така була політична карта світу, типологія держав, що базувалася на їх соціально-економічному устрої та політичній орієнтації.

Після Другої світової війни 1939–1945 рр. розвалилася колоніальна система й виникла нова типологія країн: розвинені

країни і країни, що розвиваються, до яких було віднесено 120 країн, які стали незалежними (враховуючи латиноамериканські, що отримали свободу ще в XIX ст.). На цю типологію накладалася класифікація за класовою ознакою: серед розвинених країн виділяли капіталістичні й соціалістичні, а серед країн, що розвиваються, – ті, що орієнтувалися на капіталістичний шлях, і країни некапіталістичного розвитку (соціалістичної орієнтації).

Кінець 70-х – початок 80-х років XX ст. стали тією добою, коли держави почали усвідомлювати свою взаємозалежність, взаємозв'язаність загальними, глобальними інтересами (запобігання ядерній війні та екологічній катастрофі, боротьба з голодом і смертельними хворобами, вирішення проблем відсталості тощо). Національно-державні інтереси сьогодні переплітаються із загальнолюдськими. Це перетворює світове співтовариство на живий цілісний організм.

Держави світового співтовариства постійно змінюються, трансформуються. Обсяг та глибина змін різні. Деякі вириваються вперед, створюючи високорозвинені в соціально-економічному відношенні групи. Для інших характерні низькі темпи розвитку. Часто, якщо це багатонаціональні держави, у них на ґрунті економічного відставання або політичних суперечностей постають міжетнічні конфлікти. Ще інші тривалий час «випробовують» різні варіанти розвитку і замість

прямувати до глобального соціального прогресу, залишаються на його узбіччі.

Із розпадом Радянського Союзу світ змінюється з біполярного (протистояння США та СРСР) на однополярний (гегемонія США). Супердержави США починає через різноманітні інструменти (фінансові, політичні, військові) нав'язувати свою волю менш могутнім державам світу. Будучи залежними насамперед у фінансовому плані, світові держави починають переймати цінності, підходи, погляди Сполучених Штатів Америки.

Сьогодні світ рухається у напрямі багатополарності. Зростання економіки азіатських держав, сповільнення зростання країн Заходу призводять до втрати США домінуючих позицій у світовій політиці та формування ключових політичних гравців, які здатні кинути виклик гегемонії США. Світове співтовариство нині можна розглядати як інтегровану єдність різноманітних, багатих на суперечності взаємодоповнювальних елементів (компонентів, структур), свого роду єдність у багатоманітності.

1.3. Історія розвитку міжнародних відносин.

Україна в міжнародних відносинах

Становлення міжнародних відносин припадає на період, що розтягнувся з кінця XV – до середини XVII ст. Саме в цей

час формується система відносин між державами, яка увійшла в історію під назвою «Вестфальської» завдяки мирному договору, підписаному в 1648 р. по завершенні великої, так званої Тридцятилітньої війни в Європі. Вважається, що ця система в тих чи інших модифікаціях функціонувала майже до кінця ХХ ст.

Віденську систему, що склалася в 1814–1815 рр., прийнято вважати модернізованим варіантом, або навіть підсистемою Вестфальської системи міжнародних відносин, яка ґрунтувалася на принципах суверенітету держав та рівноваги сил. Вестфальська система багато десятиків років застерігала великі держави від порушення європейської рівноваги. Конфлікти, що виникали між окремими державами, вирішували на міжнародних конференціях (конгресах), які були основним інструментом політичного врегулювання та відновлення миру. Перша світова війна була останньою точкою в історії розпаду і загибелі Віденської системи.

Версальська система мирних договорів – світовий порядок, основи якого були встановлені державами-переможцями, головним чином, Великобританією, Францією, США і Японією, після закінчення Першої світової війни. Основним питанням конференції у Версалі була підготовка мирного договору з Німеччиною. Його було підписано

28 червня 1919 р. у п'яті роковини сараєвського вбивства у Великому Версальському палаці (Версальський мир).

Версальська система була також розрахована на закріплення післявоєнного переділу світу і спрямована не лише проти переможених держав, а й проти національно-визвольного руху в колоніях і залежних країнах.

Ялтинсько-Потсдамське післявоєнне врегулювання, демілітаризація Німеччини та Японії, створення ООН – універсальної міжнародної організації з підтримання миру та розвитку співробітництва між державами, здавалося надовший час убезпечать світ від збройних конфліктів та воєн. Проте від перших повоєнних років події почали розгортатися у протилежному напрямі. Ці роки стали роками зародження нових конфліктів, конфронтації, розколу світу на ворожі блоки та початку «холодної війни».

Розпад СРСР, ліквідація Організації Варшавського договору і припинення міжблокової конфронтації докорінно змінили геополітичну конфігурацію світового співтовариства та характер взаємодії його учасників. Фактично розпочався процес формування якісно нової системи міжнародних відносин. У науковому середовищі її відразу назвали монополярною, беручи до уваги абсолютної переваги США над усіма іншими полюсами сили з точки зору військово-політичного та економічного потенціалу. Як висловився у своїй відомій праці «Велика

шахівниця» З. Бжезинський, США «стали першою і єдиною дійсно світовою державою». Однак відоме й інше бачення сучасної міжнародної системи, представники якого характеризують її як багатополярну. Так, існують одночасно ще кілька полюсів могутності й впливу, зокрема, Китай, Росія, ЄС. Деколи до цього переліку додають Японію та Індію.

Таким чином, міжнародні відносини – це сукупність політичних, економічних, соціальних, дипломатичних, правових, військових та гуманітарних зв'язків і відносин між різними суб'єктами світової політики. Однією з основних тенденцій розвитку міжнародних політичних відносин останнього десятиріччя стає глобалізація як складний та багатоплановий і різнорівневий процес. Міжнародні відносини – специфічний вид суспільних відносин. Як і суспільні відносини в цілому, вони є відносинами між людьми; в них чітко вирізняються економічний, соціальний, політичний і духовно-культурний аспекти.

Сьогодні можна виділити дві провідні парадигми подальшого розвитку міжнародних відносин – геополітичну і гео економічну.

Відповідно до геополітичної парадигми, захист національних інтересів більшості держав світу повинен базуватися на недопущенні іноземного втручання у внутрішні

справи країни, забезпечення недоторканості національних кордонів.

Геоекономічна парадигма стверджує, що забезпечення високих темпів економічного зростання можливе через інтернаціоналізацію господарських зв'язків та поступове розмивання національних кордонів.

Суб'єкти міжнародних відносин

1. Основними суб'єктами міжнародних відносин у сучасному світі є міжнародні урядові організації. Найбільш впливовою з них, починаючи із середини ХХ століття, є ООН (Організація Об'єднаних Націй). Важливу роль у забезпеченні глобальної безпеки, розвитку світових економічних відносин, вирішенні комплексу глобальних проблем сучасності відіграють НАТО, ОБСЄ, СОТ, МВФ, Європейський Союз тощо.

2. В останні десятиріччя значно активізувалася діяльність різноманітних інституцій міждержавного, наднаціонального характеру, що спричинило перегляд принципів міжнародних відносин та міжнародної політики. Наприклад, важливим суб'єктом міжнародних відносин стає діяльність так званих країн «Великої вісімки» – G8 (до неї входять найбільш розвинені країни світу – США, Велика Британія, Канада, ФРН, Італія, Франція, Японія та Російська Федерація) та «Великої двадцятки» – G20 (країни – члени G8, а також Австралія, Аргентина, Бразилія, Європейський Союз, Індія, Індонезія, КНР,

Мексика, Саудівська Аравія, Туреччина, ПАР, Республіка Корея).

3. Незбалансованість міжнародних відносин в останні десятиріччя зумовила те, що на міжнародну політичну арену, окрім держав і міждержавних організацій, починають виходити такі самостійні суб'єкти, як:

- соціальні (національні, конфесійні, демографічні та інші) групи, які мають прихильників у світі;

- транснаціональні кампанії, які мають величезний економічний і політичний вплив; різноманітні корпоративні структури (ЗМІ, громадські організації, терористичні угруповання тощо);

- окремі особи (зазвичай колишні політики, які виконують функції посередників-миротворців у різноманітних політичних і міждержавних конфліктах).

Завдяки сучасній системі міжнародного права навіть пересічний громадянин має можливість бути опонентом щодо своєї держави і влади, висуваючи ті чи інші претензії.

Україна в міжнародних правових відносинах

У перші роки радянської влади склалися сприятливі умови для налагодження економічних і політичних відносин України з іноземними державами. Вже тоді молода українська дипломатія продемонструвала здатність реально забезпечити встановлення міжнародних відносин з іноземними державами. У

1920–1922 рр. Австрія, Польща, Італія, Німеччина, Франція, Туреччина, Чехословаччина, Болгарія, Угорщина визнають де-юре і де-факто народний уряд України і встановлюють з ними дипломатичні відносини. Тоді само було підписано перші рівноправні договори з великими державами Європи. Україна уклала чи приєдналася до понад 60 міжнародних угод, урядові делегації України взяли участь у різноманітних міжнародних конференціях.

Після об'єднання в 1922 р. України з іншими радянськими республіками в СРСР її діяльність на міжнародній арені істотно обмежена. Договір про створення СРСР (30 грудня 1922 р.) звузив права союзних республік, зокрема України, на здійснення відносин з іноземними державами та забезпечення власних зовнішньополітичних інтересів, які передавалися загальносоюзним зовнішньополітичним органам. Пізніше на території України запроваджено інститут уповноваженого Міністерства закордонних справ СРСР; натомість представників України виведено з складу союзних дипломатичних місій в Австрії, Італії, Англії, Канаді, Німеччині, Польщі, Туреччині, Литві. І з 30-х рр. ХХ ст, відколи Радянський Союз фактично став унітарною державою з надзвичайно централізованими владними повноваженнями Москви, союзні республіки позбавлено будь-якого впливу на зовнішньополітичну діяльність СРСР.

Ідеї та пропозиції, накопичені в процесі обговорення питань, пов'язаних із зовнішньополітичною діяльністю Української РСР, створили підґрунтя для підготовки і прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), в якій, як відомо, наголошувалося, що Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права, що відносини з іншими суверенними республіками повинні будуватися на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги та невтручання у внутрішні справи.

У десятому розділі документа під назвою «Міжнародні відносини» зазначено: «Україна як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для забезпечення національних інтересів у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, технічній і спортивній сферах».

Іншим важливим зовнішньополітичним актом України цього періоду стала Постанова Верховної Ради «Про чинність міжнародних договорів на території України» (10 грудня 1991 р.), якою проголошено перед усім світом, що «укладені і

ратифіковані Україною міжнародні угоди становлять невід'ємну частину національного законодавства».

Важливими віхами на шляху утвердження України як суб'єкта міжнародних відносин стало прийняття Верховною Радою України документа під назвою «Основні напрями зовнішньої політики України» (2 липня 1993 р.), в якому викладено концепцію зовнішньополітичної діяльності держави, а згодом, 28 червня 1996 р., тексту Конституції України. У ст. 18 Конституції України, зокрема, підкреслюється: «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права».

Неподільною і недоторканою оголошено територію України і водночас відсутність територіальних претензій до будь-якої іншої держави. Основним законом задекларовано також без'ядерний статус країни, оборонний характер її військової доктрини, формування національних Збройних сил на засадах мінімальної достатності. Ключову роль у цьому процесі відіграли результати всенародного референдуму (1 грудня 1991 р.). Важливе значення для міжнародного визнання України мав вступ до впливових міждержавних організацій. Станом на

1 січня 1997 р. Україна була членом 47 міжнародних міжурядових організацій.

1.4. Основні віхи становлення України як суб'єкта міжнародних відносин

Формування України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин відбувалося наприкінці ХХ ст. в умовах як глибокої економічної й політичної кризи в СРСР, так і глобальних змін у світі. Першим кроком до фактичного і юридичного утвердження незалежності України стало прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України (додаток Б) від 16 липня 1990 року. Цей документ визначив державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території, а також незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах. У Декларації було виражено прагнення народу до створення демократичного суспільства, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, необхідності побудови правової держави та повноцінного політичного, економічного, соціального і духовного розвитку українського народу. Проголошені Декларацією про державний суверенітет принципи, переваги загальнолюдських цінностей над класовими, намір стати в майбутньому нейтральною державою, яка не братиме участі у

військових блоках і буде дотримуватися трьох неядерних принципів – не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї – дають можливість Україні гідно увійти до загальноєвропейського дому та світового співтовариства.

Наступним важливим етапом українського державотворення став Акт проголошення незалежності України (додаток В), прийнятий Верховною Радою УРСР 24 серпня 1991 року. В Акті зокрема зазначалося: «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави – України». За Акт проголосувала абсолютна більшість депутатів Верховної Ради. Двадцять четвертого серпня 1991 року наша держава офіційно одержала назву – Україна, що відповідає історичній традиції. Розпочався процес утвердження атрибутів державності, без яких не існує суверенних держав. Четвертого вересня 1991 року над куполом будинку Верховної Ради замайорів національний синьо-жовтий український прапор.

Однак, прийнятий Акт не був наділений відповідною юридичною силою, й Україна впродовж більше ніж три місяці залишалася невизнаною державою світу. Ситуацію потрібно було змінювати таким юридичним способом, який би не викликав жодних сумнівів у світової спільноти щодо легітимізації проголошення незалежності України та сприяв визнанню міжнародної правосуб'єктності нашої держави. На підтвердження Акта проголошення незалежності Верховна Рада України вирішила провести 1 грудня 1991 р. всеукраїнський референдум. Він був потрібний, щоб нейтралізувати політичні спекуляції противників української незалежності, особливо у східних і південних областях республіки, які заявляли, що народ буцімто не підтримує Акт про незалежність. Союзне керівництво на чолі з президентом СРСР М. Горбачовим, не втрачаючи надій на укладення нового союзного договору, вело активну роботу в цьому напрямі. Крім того, світове співтовариство не поспішало з визнанням самостійності України, вичікуючи, як розгоратимуться події. На всеукраїнському референдумі кожен громадянин повинен був чітко відповісти «Так, підтверджую» або «Ні, не підтверджую» на запитання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». Громадяни України висловилися на підтримку незалежності, проголосувавши «за» 90,32 %.

Підсумки референдуму виявилися більш ніж переконливими – понад 90 відсотків громадян Української РСР підтвердили чинність Акта проголошення незалежності України. Так перестала існувати УРСР. На геополітичній карті світу постала нова самостійна держава – Україна.

Результат референдуму мав величезне значення. Адже це дозволило Україні затвердитися на міжнародній арені як незалежній державі. До 1 грудня 1991 р. формально незалежну Україну не визнала жодна держава, а вже 2 грудня 1991 р. незалежність України була визнана Польщею та Канадою, а пізніше – всією світовою спільнотою. Так, за свідченням українських правознавців, лише у період із 1 грудня 1991 р. до 31 січня 1992 р. Україну як суверенну незалежну державу визнали понад 100 країн світу.

1.5. Основні засади зовнішньої політики України

Сучасна геополітична теорія свідчить про подвійне становище України – наша держава історично перебуває між двома різними цивілізаціями – західною і східною, частково належачи до кожної з них.

Так, Україна є своєрідним аванпостом між Європою й Азією (Євразією), що надає і переваги, і певні ризики для геополітичного майбутнього країни. З одного боку, Україна може стати містком, який поєднує обидві цивілізації, беручи від

них усе найкраще, з іншого, – перетворитися на країну-лімітроф («санітарну зону»), яка відокремлює заможну і демократичну Європу від бідної й авторитарної Азії.

Основні напрями зовнішньої політики України визначені Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., Актом проголошення її незалежності від 24 серпня 1991 р., Основними напрямками зовнішньої політики, що схвалені Верховною Радою 2 липня 1993 р. та Конституцією України, прийнятою V сесією Верховної Ради 28 червня 1996 р. Саме ці документи визначили стратегічну спрямованість нашого зовнішньополітичного курсу.

В основу геостратегії України покладено такі принципи формування зовнішньополітичного курсу:

- вваженість і передбачуваність зовнішньої політики;
- розбудова відносин з іншими державами та міжнародними організаціями на засадах рівноправності, взаємоповаги і невтручання в їх внутрішні справи;
- принцип неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки;
- відсутність територіальних зазіхань чи претензій до сусідніх держав і невизнання жодних територіальних претензій щодо себе;
- визнання пріоритету права при вирішенні міждержавних і міжнародних конфліктів.

Основне завдання зовнішньої політики сучасної України – додержання оптимального геополітичного балансу у відносинах між Заходом і Сходом.

Іншими завданнями є:

- зміцнення національного суверенітету та захист територіальної цілісності України;
- забезпечення функціонування України як повноправного та незалежного суб'єкта міжнародних відносин;
- утвердження зовнішньополітичних пріоритетів держави на рівні міждержавних, регіональних, міжрегіональних та міжнародних відносин;
- активізація взаємовигідного співробітництва України на світовій арені;
- інтеграція національної господарсько-економічної системи у систему світової економіки;
- захист прав й інтересів громадян України та юридичних осіб за кордоном;
- підтримка української діаспори;
- узгодження національних інтересів із більш сильними суб'єктами світової політики.

Серед найбільш актуальних загроз, які вимагають особливої уваги та зовнішньополітичного реагування з боку української держави, назвемо такі:

а) втручання у внутрішні справи України з боку інших держав, висунення ними територіальних претензій до неї; воєнно-політична нестабільність і конфлікти у сусідніх країнах;

б) наявність в Україні сепаратистських тенденцій в окремих регіонах і з боку певних політичних сил; прояви міжетнічних і міжконфесійних конфліктів; відсутність ефективної боротьби з корупцією та організованою злочинністю;

в) різке зниження життєвого рівня переважної частини населення, зростання кількості безробітних, їх соціальна незахищеність;

г) антропогенні порушення і техногенні перевантаження, негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи, неефективне використання природних ресурсів;

д) інформаційна експансія з боку інших держав та уповільнене входження України до світового інформаційного простіру;

е) неухильне зменшення населення внаслідок депопуляції (перевищення смертності над народжуваністю) і неконтрольованої міграції та інші.

Основною передумовою забезпечення захисту національних інтересів та національної безпеки України є проведення збалансованої як зовнішньої, так і внутрішньої

політики, наявність відповідної військової доктрини та збройних сил.

Список літератури

1. Брегеда А. Ю. Основи політології : навч. посібник [Електронний ресурс] / А. Ю. Брегеда. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 312 с. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/125/1/1/39/#674196>.

2. Герасимчук Т. Наука про міжнародні відносини (базові категорії, методи, концепції) : навч. посібник / Т. Герасимчук, А. Киридон, С. Троян. – Рівне, 2007.

3. Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка. Право : навч. посіб. / М. З. Мальський, Ю. М. Мороз, О. С. Кучик та ін.; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – Київ : Знання, 2010. – 463 с.

4. Політологія для вчителя : навч. посіб. для студ. педагогічних ВНЗ [Електронний ресурс] / за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. – Київ : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с. – Режим доступу : <http://posibnyku.vntu.edu.ua/politolog/202..htm>.

5. Мадісон В. В. Сучасна українська геополітика : навч. посібник / В. В. Мадісон, В. А. Шахов. – Київ : Либідь, 2003. – 176 с.

6. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–1970 роки) : підручник / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. – Київ : Либідь, 2003. – 560 с.

7. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки) : підручник / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський та ін. – Київ : Либідь, 2001. – 624 с.

8. Цимбалістий В. Ф. Теорія міжнародних відносин : навчальний посібник / В. Ф. Цимбалістий. – 3-тє вид., допов. та випр. – Львів : Новий світ–2000, 2007. – 360 с.

6. Семке Н. М. Політологія. Модульний курс : навч. посібник / Н. М. Семке. – Харків : Торсінг плюс, 2009. – 384 с. – (Серія «Переходимо до Болонської системи»).

Тема 2. Геополітика та її роль у міжнародному політичному процесі

2.1. Предмет і об'єкт геополітики.

2.2. Основні підходи до геополітичного структурування світу. Закон дуалізму стихій Суші та Моря.

2.3. Глобалістика.

2.4. Глобальні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення.

2.5. Україна як суб'єкт та об'єкт геополітики. Геополітичні пріоритети України в сучасному світі.

2.1. Предмет і об'єкт геополітики

Геополітика (від грецького «гео» – земля, країна, політика) – це наука, що вивчає відносини між внутрішньою і зовнішньою політикою держави і тими географічними факторами, які вона має. Геополітика вивчає закономірності в розвитку держав, народів, культур, цивілізацій і релігій. Через призму географії, просторових чинників геополітика виходить із того, що географія народів є доля. До географічних чинників відносять: розміщення держави (континентальне, острівне, прибережне), розміри його території, наявність природних ресурсів, панівний вид комунікацій (морський, сухопутний), переважні ландшафти, розміри і структура населення.

Об'єктом геополітики як науки є планетарний простір, геополітичні процеси та явища у світовому співтоваристві як системі.

Предмет геополітики – контроль над планетарним простором.

Геополітика охоплює проблеми світової спільноти в тих аспектах, що стосуються розроблення, прийняття та реалізації політичної стратегії основними діючими особами на

глобальному, регіональному і локальному рівнях. Серед найважливіших питань, що становлять основний зміст міжнародних відносин, можна назвати такі: 1) соціально-економічні; 2) національно-історичні; 3) національно-державні; 4) культурні; 5) питання суверенітету та національної безпеки; 6) міжнародних конфліктів і воєн.

2.2. Основні підходи до геополітичного структурування світу

Закон дуалізму стихій Суші та Моря

Фрідріх Ратцель (184–1904) – батько геополітики. Антропогеографія – географія людини, тобто вплив географічного середовища на формування людини і людського суспільства, зв'язок еволюції народів і демографії з географічними даними. Вважає державу живим організмом, але організмом, укоріненим у ґрунті. У державі відбивається об'єктивна географічна даність і суб'єктивне загальнонаціональне осмислення цієї даності, виражене в політиці. «Нормальним» вважає таку державу, яка найбільш органічно поєднує географічні, демографічні та етнокультурні параметри нації. «Територія – тіло держави, народ – душа держави», аналогія з розвитком біологічних організмів. Першим ввів термін «життєвий простір». Просторову експансію держави розуміє як природний процес, подібний до росту живих

організмів. Відзначав значення моря для розвитку цивілізації, на необхідність кожної потужної держави розвивати ВМС.

Рудольф Челлен (1864–1922) – увів термін «геополітика». Геополітика – це наука про співвідношення географії та міжнародних відносин. Держава – живий організм, що розвивається та прагне до перетворення на особистість, але більш високого порядку, ніж індивід. Засновник концепції геополітичного оптимізму, тобто держава, прагне зайняти територію, що дає максимальну стійкість і забезпечує найбільшу безпеку, а також досягнення національної гармонії. Його геополітичні уявлення збігаються з теорією «Середньої Європи»: щоб витримати конкуренцію з Англією, США і Росією народи Центральної Європи повинні об'єднатися та організувати новий інтегрований політико-економічний простір.

Гелфорд Маккіндер (1861–1947) узагальнив усі попередні лінії розвитку «політичної географії» і сформулював закон цієї науки. Маккіндер стверджує, що для Держави найвигіднішим географічним положенням було б центральне положення. Центральність – поняття відносне, і в кожному конкретному географічному контексті вона може варіюватися. Але з планетарної точки зору в центрі світу лежить Євразійський континент, а в його центрі – «серединна земля», або «heartland». Heartland – це зосередження континентальних мас Євразії. Це найбільш сприятливий географічний плацдарм для контролю

над усім світом. Таким чином, Маккіндер ієрархізує планетарний простір через систему концентричних кіл. У самому центрі «географічна вісь історії» чи «осьовий ареал» (pivot area). Це геополітичне поняття географічно тотожне Росії.

Карл Хаусхофер (1869–1946) наполягав на необхідності створення «континентального блоку» або осі Берлін – Москва – Токіо. У такому блоці не було нічого випадкового: це була єдина повноцінна й адекватна відповідь на стратегію протилежного табору, який не приховував, що найбільшою небезпекою для нього було б створення аналогічного євразійського альянсу. Хаусхофер писав у статті «Континентальний блок»: «Євразію неможливо задушити, поки два найбільших її народи – німці та росіяни – всіляко прагнуть уникнути міжусобного конфлікту, подібного до Кримської війни або 1914: це аксіома європейської політики». Ця думка одержала назву «орієнтація на Схід», оскільки припускала самоідентифікацію Німеччини, її народу та культури як західного продовження євразійської, азійської традиції. Невипадково англійці в період Другої світової війни принизливо називали німців «гунами».

Самуель Хантінгтон розвивав концепцію «Зіткнення цивілізацій». Учений упевнений у тому, що перемога атлантизму – перемога тимчасова і поверхнева. Поділ світу з належністю до тієї чи іншої системи стає все більш умовним.

Відбувається феномен розмивання ідеологій як таких. Оголоється внутрішнє ядро держав, що базується на цивілізаційних цінностях. Лінія вододілу буде проходити по окремо взятих цивілізаціях. У майбутньому виділять кілька цивілізаційних центрів сили: 1) Західний; 2) Слов'яно-православний; 3) Конфуціанський (Китайський); 4) Японський; 5) Ісламський; 6) Індуїстський; 7) Латиноамериканський; 8) Африканський (можливо).

Закон дуалізму стихій Суші та Моря

Основним законом геополітики є твердження фундаментального дуалізму, відбитого в географічній структурі планети і в історичній типології цивілізацій. Цей дуалізм виражається в протиставленні «телурократії» (сухопутного могутності) і «таласократії» (морської могутності). Характер такого протистояння зводиться до протиставлення торгової цивілізації (Карфаген, Афіни) і цивілізації військово-авторитарної (Рим, Спарта). В інших термінах виявляється дуалізм між «демократією» та «ідеократією», Сушею і Морем.

Уже спочатку цей дуалізм має якість ворожості, альтернативності двох його складових полюсів, хоча ступінь може варіюватися від випадку до випадку. Вся історія людських суспільств, таким чином, розглядається як така, що складається з двох стихій «водної» (рідкої, текучої) і «сухопутної» (твердої, постійної).

Сухопутна могутність пов'язана з фіксованістю простору та стійкістю його якісних орієнтацій і характеристик. На цивілізаційному рівні це втілюється в осілості, в консерватизмі, в строгих юридичних нормативах, яким підкоряються великі об'єднання людей роду, племена, народи, держави, імперії. Твердість Суші культурно втілюється в твердості етики та стійкості соціальних традицій. Сухопутним (особливо осілим) народам притаманний індивідуалізм, дух підприємництва, а також колективізм та ієрархічність.

Морська могутність являє собою тип цивілізації, що ґрунтується на протилежних установах. Цей тип динамічний, рухливий, схильний до технічного розвитку. Його пріоритети – кочівництво (особливо мореплавання), торгівля, дух індивідуального підприємництва. Індивідуум як найбільш рухома частина колективу зводиться до найвищої цінності, при цьому етичні та юридичні норми розмиваються, стають відносними і рухливими. Такий тип цивілізації швидко розвивається, активно еволюціонує, легко змінює зовнішні культурні ознаки, зберігаючи незмінною лише внутрішню ідентичність загальної установки.

Політична історія народів землі демонструє поступове зростання політичних форм, що стають усе більш масштабними. Так виникають держави та імперії. Цей процес на геополітичному рівні означає посилення фактора простору в

людській історії. Характер великих політичних утворень держав та імперій висловлює дуальність стихій більш вражаюче, виходячи на рівень усе більш і більш універсальних цивілізаційних типів.

У певний момент (античний світ) складається досить стійка картина, відображена на «карті Макіндера». Зона телурократії стійко ототожнюється з внутрішньоконтинентальними просторами Північно-Східної Євразії (в загальних рисах збігаються з територіями царської Росії чи СРСР). Таласократія все ясніше позначається як берегові зони євразійського материка, Середземноморський ареал, Атлантичний океан і моря, які омивають Євразію з Півдня і Заходу.

Уся методологія геополітичного дослідження ґрунтується на застосуванні принципів глобального геополітичного дуалізму Суші і Моря до більш локальних категорій. Під час аналізу будь-якої ситуації саме планетарна модель залишається головною і основоположною. Ті співвідношення, які характерні для загальної картини, повторюються і на більш приватному рівні. Після виділення двох основних принципів таласократії і телурократії наступним найважливішим принципом є *rimland*, або «берегова зона». Це ключова категорія, що є основою геополітичного дослідження.

Rimland являє собою складене простір, який потенційно несе в собі можливість бути фрагментом або Суші, або Моря. Це найбільш складний і насичений культурою регіон. Уплив морської стихії, Води, провокує в «береговій зоні» активний і динамічний розвиток. Континентальна маса тисне, змушуючи структуралізувати енергію. З одного боку, rimland переходить в Острів та Корабель, з іншого – в Імперію і Дім. «Берегові зони» самою своєю позицією поставлені перед необхідністю давати відповідь на проблему, запропоновану географією, робити вибір.

2.3. Глобалістика

Глобалістика (лат. Globus – шар) – це наукове погляд, згідно з яким самозбереження глобальної цивілізації при максимальній тривалості її перебування на Землі забезпечується за рахунок розумної діяльності людей. По праву вважається, що однією з найважливіших проблем сучасності є самозбереження земної цивілізації – її вміння з мінімальними втратами жити, співпрацювати і вписуватися в середовище свого існування. Ця проблема як дамоклів меч висіла над людством завжди, але останнім часом вона через продуктивну активність цивілізації значно загострилася, свідченням чого є всі зростаючі катаклізми.

Глобалістика виявляє сутність, тенденції та причини процесів глобалізації, інших глобальних процесів і проблем, пошук шляхів утвердження позитивних та подолання негативних для людини і біосфери наслідків цих процесів. Термін «глобалістика» також вживається для позначення сукупності наукових, філософських, культурологічних і прикладних досліджень різних аспектів глобалізації та глобальних проблем, враховуючи одержані результати таких досліджень та практичну діяльність щодо їх реалізації в економічній, соціальній, політичній сферах.

Глобалізація – це процес, у процесі якого світ перетвориться на єдину глобальну систему. Найпотужніший фактор глобалізації – економічний, що виявляється в наявності транснаціональних корпорацій (ТНК), що діють одночасно в багатьох країнах і використовують нові історичні умови в своїх інтересах. Але глобалізація – це не суміш різнорідних процесів, а об'єктивний процес, що визначає якісні зміни в глобальному просторі, зростання взаємозв'язаності та унікальності окремих людей чи цивілізацій у цілому. Глобалізація передбачає утворення єдиного (загального) міжнародного економічного, правового та культурно-інформаційного простору. Іншими словами, феномен глобалізації виходить за чисто економічні рамки і помітно впливає на всі основні сфери суспільної діяльності – політику, ідеологію, культуру.

Основоположна ідея, яка є основою глобалізації, полягає в тому, що багато проблем неможливо адекватно оцінити і вивчити на рівні національної держави. Замість цього їх необхідно формулювати з точки зору глобальних процесів. Варто відзначити, що існує точка зору, за якою глобальні сили (транснаціональні компанії, глобальна культура, міждержавні об'єднання) стають настільки сильними, що ставиться під питання подальше існування окремих національних держав.

2.4. Глобальні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення

Глобальні проблеми сучасності – це сукупність соціально-природних проблем, від вирішення яких залежить соціальний прогрес людства і збереження цивілізації. Ці проблеми характеризуються динамізмом, виникають як об'єктивний чинник розвитку суспільства і для свого вирішення потребують об'єднаних зусиль усього людства. Глобальні проблеми взаємозв'язані, охоплюють всі сторони життя людей і стосуються всіх країн світу. На сьогодні можна виділити такі загальносвітові проблеми: 1) зростання кількості населення; 2) недолік продуктів харчування та якісної води; 3) виснаження запасів невідновлюваних ресурсів енергії; 4) нерівномірність економічного розвитку регіонів планети; 5) деградація довкілля; 6) дегуманізація культури; 7) міжнародний тероризм (кібертероризм); 8) епідемії; 9) загроза світової війни;

10) глобальне потепління. Потрібно розуміти, що викликів набагато більше, але саме ці проблеми можуть поставити під сумнів перспективи існування глобальної цивілізації.

Великого значення для успішного вирішення глобальних проблем набуває випереджальний науковий розрахунок і прогноз. Виникнувши стихійно, глобальні проблеми вимагають планомірно спрямованих дій людей для їх вирішення. І тут не можна покладатися на стихійне формування суспільної свідомості; необхідно свідомо і цілеспрямовано створювати і розвивати глобалістику як нову цілісну систему знання, що вирішує питання збереження цивілізації на нашій планеті. Провідне місце в глобалістиці, як новій галузі наукового знання належить методу глобального моделювання і прогнозування. Його використання є необхідним під час проведення великомасштабних досліджень, якими є глобальні проблеми.

Вирішення глобальних проблем можливе лише спільними зусиллями всіх країн, які координують свої дії на міжнародному рівні. Самоізоляція та особливості розвитку не дозволять окремим країнам залишитися осторонь від економічної кризи, загрози світової війни, тероризму або різних епідемій. Для вирішення глобальних проблем подолання небезпеки, що загрожує всьому людству, необхідні подальше посилення взаємозв'язку різноманітного сучасного світу, зміна

взаємодії з довкіллям, відмова від культу споживання, вироблення спільних рішень.

2.5. Геополітичні пріоритети України в сучасному світі

Сучасна світова політика зіштовхнулася із впливом двох протилежних тенденцій. З одного боку, посилюється взаємозалежність міжнародного співтовариства, що визначається тенденцією до формування всесвітнього, глобального ринку, з іншого – піднімається хвиля нового націоналізму.

Розглядаючи сучасну роль США та країн Західної Європи в глобальній силовій структурі з точки зору геополітичних вимірів та їх впливу на майбутнє світу, найбільшу зацікавленість викликають два регіони: Східна Європа та євразійський простір колишнього Радянського Союзу. Саме в цих регіонах відбулася трансформація геополітичної ситуації. Така ситуація логічно веде до істотного перерозподілу сил, до нової системи балансірів із можливістю повторення в нових формах традиційної європейської політики союзів та коаліцій. Зміна глобальної геополітичної структури світу стимулює виникнення інших нових центрів сили на міжнародній арені. З цього приводу можна вести мову про тенденцію зближення або вирівнювання балансу сил, який буде мати більш складний характер.

Дещо інша нова геополітична ситуація складається в Євразії. Унаслідок того, що саме цьому регіону властиві потужні дезінтеграційні процеси, він становить найбільшу загрозу з точки зору безпеки та рівноваги. Аналіз глобальної геополітичної ситуації свідчить про існуючу необхідність створення ненасильницького світу, цивілізованих відносин між народами, зміцнення чинників довіри, виключення військових дій з арсеналу засобів вирішення суперечок.

Необхідно відокремити ще один аспект, що здатний через збіг обставин ускладнити геополітичну обстановку, пов'язаний із зростанням у світовій політиці ролі ісламського фактора. Європейська цивілізація упродовж усієї історії неодноразово конфліктувала з ісламською цивілізацією. Сучасному ісламу притаманне значне піднесення впливу в світовій політиці. Арабсько-ізраїльський конфлікт, іранська революція, перемога моджахедів в Афганістані, активізація ісламського фундаменталізму – все це сприяє непередбаченості нової системи міжнародних відносин.

Основні критерії геополітичного положення України детерміновані її розташуванням між кількома полюсами тяжіння, що характеризуються різним ступенем політичної, економічної та військової могутності. Зважаючи на це, робимо висновок, що для України надзвичайної ваги набуває необхідність вироблення загальних підходів до поняття

багатополюсності світу не з позицій протистояння окремих полюсів, блоків, диктату одних держав щодо інших, а з точки зору створення умов для побудови системи трансконтинентального і в перспективі глобального співробітництва з метою вирішення ключових соціально-економічних, гуманітарних, екологічних, інших проблем, загострення яких може становити небезпеку як для окремих держав, так і для людської спільноти в цілому.

Водночас, становлення української державності передбачає розроблення концепції зовнішньополітичної поведінки країни на засадах адекватно усвідомлених національних інтересів. Концепція зовнішньої політики України викладена у таких документах, як Декларація про державний суверенітет (липень 1990 р.) і Акт проголошення незалежності України (серпень 1991 р.). Офіційна позиція Міністерства закордонних справ України спирається на те, що зафіксовано в існуючих нормативно-правових документах, а концептуально представлено в Основних напрямках зовнішньої політики України, Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, у Програмі діяльності Кабінету Міністрів тощо. Існують також концептуальні розробки Міністерства закордонних справ щодо відносин із кожною країною, з якою Україна підтримує дипломатичні зв'язки. Базовими документами зовнішньої політики України є Конституція України та Основні

напрямки зовнішньої політики України, де визначені національні інтереси української держави, завдання та основні засади її зовнішньополітичної діяльності.

Основними українськими зовнішньополітичними результатами останніх років є: 1) збереження Україною в системі міжнародних відносин статусу країни з власною позицією щодо головних питань та подій світової політики; 2) можливість інтеграції до європейського співтовариства; 3) приєднання до важливих транспортних проєктів; 4) потенціалу України як необхідного елемента системи європейської безпеки; 5) збереження стабільності, передбачуваності та виваженості зовнішньої політики.

Можливі кілька варіантів зовнішньополітичної орієнтації України. Перший і, можливо, більш оптимальний за існуючих обставин варіант складається з неприєднання України до будь-якого блоку, конструюванні зовнішньої політики на засадах двосторонніх відносин із різними державами. Другий варіант – інтеграція із західними країнами з надією про інвестування, новітні технології та залучення до відповідного способу життя. Третій варіант – створення блоку з країнами Балтії і деякими державами Центральної Європи (Балто-Чорноморське співтовариство, або Міжмор'я) (В умовах кризи трансатлантичної солідарності, пов'язаної з оманливим переконанням більшості країн «старої» Європи за відсутності

реальної загрози їм із боку Росії, потрібно об'єднати зусилля країн Балто-Чорноморського регіону, які відчують реальну або потенційну загрозу. Йдеться передусім про Литву, Латвію, Естонію та Швецію (і, можливо, Фінляндію), Польщу, Грузію, Молдову й Румунію, Азербайджан та Туреччину. І в цьому питанні Україна повинна стати суб'єктом, а не об'єктом хоча б регіональної політики та ініціатором чи співініціатором створення тут системи або підсистеми колективної оборони).

Список літератури

1. Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка. Право : навч. посіб. / М. З. Мальський, Ю. М. Мороз, О. С. Кучик та ін. ; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – Київ : Знання, 2010. – 463 с.
2. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–1970 роки) : підручник / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. – Київ : Либідь, 2003. – 560 с.
3. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки) : підручник / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський та ін. – Київ : Либідь, 2001. – 624 с.
4. Мадісон В. В. Сучасна українська геополітика : навч. посібник / В. В. Мадісон, В. А. Шахов. – Київ : Либідь, 2003. – 176 с.

5. Основи політології : навч. посіб. / Н. Д. Світайло, А. М. Костенко, В. П. Павленко, Ю. В. Панченко ; за ред. канд. філос. наук, доц. Н. Д. Світайло. – Суми : Сумський державний університет, 2014. – 297 с.

6. Цимбалістий В. Ф. Теорія міжнародних відносин : навчальний посіб. В.Ф. Цимбалістичний. – 3-тє вид., допов. та виправ. – Львів : Новий світ-2000, 2007. – 360 с.

7. Декларації про державний суверенітет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

8. Основні напрями зовнішньої політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>

Тема 3. Участь України в міжнародних організаціях

3.1. Історія формування міжнародних організацій.

3.2. Організація Об'єднаних Націй (ООН)

3.3. Рада Європи.

3.4. Організація Північноатлантичного договору (НАТО)

3.5. Світова організація торгівлі (СОТ).

3.6. ЮНЕСКО.

3.7. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

3.1. Історія формування міжнародних організацій

Міжнародна організація – це об'єднання держав відповідно до міжнародного права і на основі міжнародного договору для здійснення співробітництва в політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших галузях, що має необхідну для цього систему органів, права й обов'язки, похідні від прав і обов'язків держав, і автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів. Зазвичай міжнародні організації створюються на основі міжнародного договору (конвенції, угоди, протоколу і т. д.). Об'єктом такого договору є поведінка як суб'єктів договору, так і самої міжнародної організації. Сторонами установчого акта є суверенні держави. Проте в останні роки повноправними учасниками міжнародних організацій є також і міждержавні організації. Наприклад, Європейський Союз є повноправним членом багатьох міжнародних організацій.

На початку XX ст. існувало приблизно 30 міждержавних організацій. Їх кількість почала швидко зростати після Другої світової війни і досягла піку в середині 80-х років XX ст. – майже 400, після чого скоротилося приблизно на третину. На початку XXI ст. існувало понад 250 міждержавних організацій, що розрізняються за колом учасників (всесвітні, континентальні, регіональні), функціональним призначенням (загальної і

спеціальної компетенції), порядком вступу нових членів (відкриті та закриті), характером повноважень (такі, що ґрунтуються на традиційному зведенні до загального знаменника позицій країн-членів, і такі, що мають елементи позанаціональності).

На сучасному етапі міжнародні організації як форма міжнародного співробітництва та багатосторонньої дипломатії відіграють надзвичайно важливу роль. Для сучасних міжнародних організацій визначальною рисою є подальше розширення їх компетенцій та ускладнення структури. Нині загальна кількість таких організацій наближається до 5 тисяч, з яких понад 400 – міжурядові. Тому можна із впевненістю говорити про світову систему міжнародних організацій, у центрі якої, безперечно, перебуває ООН.

На сьогодні Україна – повноцінний член світової спільноти, чого не можна сказати про не таке вже й далеке минуле. Здобуття Україною державної незалежності поряд із багатьма іншими питаннями спричинило цілу низку проблем у сфері міжнародних відносин. Це і вироблення власної позиції, стилю та навичок у відносинах із зовнішнім світом, і новий, самостійний тип взаємовідносин із державами колишнього СРСР, так званим «близьким зарубіжжям», це, зрештою залучення України до інтеграційних процесів, що розгорнулися серед розвинених країн Європи. Нині Україна є членом більше

ніж 40 як міжурядових, так і неурядових міжнародних організацій.

Загальними тенденціями розвитку міждержавних організацій вважається, по-перше, посилення регіональних аспектів діяльності, що дозволяє сфокусуватися на більш конкретних проблемах; по-друге, значне зростання кількості організацій спеціальної компетенції для регулювання специфічних сфер міжнародної взаємодії; по-третє, більш часте і більш широке наділення міждержавних організацій наднаціональними повноваженнями. Масштаби, характер і глибина впливу міждержавних організацій на міжнародно-політичне життя варіюються в досить широких межах.

У міжнародному праві існує два види міжнародних організацій:

– міжнародні міжурядові організації – організації, створені на основі міжнародної угоди. Саме їм держави делегують певну частину своїх суверенних прав. Проте міжнародна правосуб'єктність цих організацій залишається обмеженою, тому що вони діють у рамках лише тих повноважень, що передали їм держави;

– міжнародні неурядові організації – організації, утворені міжнародною громадськістю для встановлення міжнародного співробітництва з актуальних питань міжнародного життя.

Міжнародні міждержавні організації можна класифікувати на декількох підставах:

1. За предметом діяльності – політичні, економічні, кредитно-фінансові, військово-політичні, з питань охорони здоров'я, культури, торгівлі та ін.

2. За колом учасників:

– універсальні – їх членами є практично всі держави світу (наприклад, Організація Об'єднаних Націй);

– регіональні – їх членами є держави певного географічного регіону світу (наприклад, Організація Американських держав);

– субрегіональні – їх членами є групи держав усередині географічного регіону (наприклад, Організація Чорноморського економічного співробітництва);

– міжрегіональні – у їх роботі беруть участь держави різних географічних регіонів світу (наприклад, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, членами якої є як європейські держави, так і держави Середньої Азії).

3. За порядком приймання нових членів:

– відкриті – відповідно до статутних документів їхнім членом може бути будь-яка держава;

– закриті – конкретні учасники цих організацій і їхня кількість заздалегідь обумовлюються в статутних документах таких міжнародних організацій.

4. За сферами діяльності:

– організації із загальною компетенцією – вони мають право розглядати будь-яке питання міжнародного життя (наприклад, ООН, ОБСЄ);

– організації зі спеціальною компетенцією – коло аналізованих ними питань заздалегідь обговорене у їх статутних документах і стосується певної сфери міжнародного життя (наприклад, ВООЗ, МОП).

5. За цілями і принципами діяльності:

– правомірні – їх створюють відповідно до міжнародного права;

– протиправні – їх створюють із порушенням загальновизнаних норм міжнародного права з цілями, що суперечать інтересам міжнародного миру і міжнародної безпеки.

3.2. Організація Об'єднаних Націй (ООН)

Організація Об'єднаних Націй – глобальна міжнародна організація, заснована 24 жовтня 1945 на конференції у Сан-Франциско на підставі Хартії Об'єднаних Націй. Декларованою метою діяльності організації є підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу.

Україна стала однією з держав-співзасновниць ООН, що було визнанням внеску українського народу у перемогу над

фашизмом та зміцнення миру в усьому світі. Делегація України взяла активну участь у конференції у Сан-Франциско, зробивши вагомий внесок у розроблення Статуту ООН. Україна серед перших підписала Статут і ввійшла в групу з 51 держави-засновниці ООН.

Організація Об'єднаних Націй має три головні інститути (органи): Генеральну Асамблею, Раду Безпеки і Секретаріат. Спеціалізовані, допоміжні органи – Економічна і Соціальна Рада та Міжнародний Суд. Членами ООН є 188 країн із майже 230 країн світу. Із завершенням ХХ ст. – століття небувалого протистояння ідеологій, поділу світу на дві ворогуючі частини, завершувалась історія біполярного світу. Сучасний світ – світ ХХІ століття – став поліфонічним, надзвичайно строкатим політично, і тому більш безпечним, але менш керованим. Загроза всесвітньої ядерної епідемії поступилася місцем вірусам локальних кровопролитних конфліктів. У такій ситуації роль ООН як світового арбітра, зовнішньополітичного фактора всепланетного масштабу, ключового механізму збереження миру та реалізації незаперечних принципів політики мирного співіснування залишається як ніколи актуальною. Організація Об'єднаних Націй, переобтяжена спадщиною минулого, не встигає за світом, що безперервно змінюється. Документи і концепції, розроблені 30–50 років тому, далеко не завжди можуть спрацювати.

Учасники Саміту Тисячоліття окреслили ряд невідкладних питань, що стоять перед народами світу і якими повинна займатися ООН. Їх основна мета: зробити XXI ст. безпечнішим і справедливішим.

Сучасними пріоритетними сферами діяльності ООН для України є:

- розроблення ефективних підходів до зміцнення міжнародної та регіональної безпеки;

- більш повне залучення ООН до процесу роззброєння, зокрема ядерного, зниження військового протистояння у різних регіонах світу, проведення конструктивного діалогу з проблем конверсії, участь у формуванні нових і зміцненні існуючих регіональних структур безпеки, налагодження співробітництва з ними;

- використання досвіду ООН для вирішення соціально-економічних проблем, експертної допомоги в інтересах державного будівництва України, сприяння переходу до ринкової економіки;

- використання унікальних можливостей ООН для ведення діалогу з представниками інших держав.

Рада Безпеки ООН – постійно діючий орган Організації Об'єднаних Націй, на який відповідно до статті 24 Статуту ООН покладено відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки.

Повноваження Ради Безпеки ООН:

Рада Безпеки уповноважена «розслідувати будь-який спір чи будь-яку ситуацію, яка може спричинити міжнародні зіткнення чи викликати спір або будь-яку іншу ситуацію, для визначення того, чи не може продовження цього спору чи ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки». Рада має право застосовувати примусові заходи до держав, які порушують міжнародний мир і безпеку. Стаття 25 Статуту ООН говорить: «Члени Організації погоджуються, відповідно до цього Статуту, підкорятися рішенням Ради Безпеки і виконувати їх». Таким чином, рішення РБ є обов'язковими для всіх держав, оскільки членами ООН на сьогодні є майже всі загальновизнані держави Земної кулі. При цьому всі інші органи ООН можуть ухвалювати лише рекомендаційні рішення.

На практиці діяльність РБ із підтримки миру та безпеки полягає у визначенні тих чи інших санкцій проти держав-порушників, ураховуючи:

- військові операції проти них;
- введення миротворчих формувань у зони конфлікту;
- організацію постконфліктного врегулювання;
- створення міжнародної адміністрації в зоні конфлікту.

3.3. Рада Європи (РЄ)

Рада Європи (РЄ) – найстаріша загальноєвропейська організація, яка була створена 5 травня 1949 року з метою «досягнення більшого єднання між її членами для збереження і втілення у життя ідеалів і принципів, які є їх спільним надбанням, сприяння їх економічному та соціальному прогресу». Основною статутною умовою для приєднання країн до РЄ є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основоположні свободи людини всім особам, які перебувають під її юрисдикцією. Вступ країни до РЄ свідчить про її демократичний вибір, спрямованість на захист прав людини та зміцнення демократичних інститутів. 14 липня 1992 року Україна заявила про своє бажання приєднатися до РЄ.

Дев'ятого листопада 1995 р. відбулася урочиста церемонія вступу України до РЄ, у Страсбурзі на площі перед Палацом Європи було піднято Державний прапор України.

Україна зацікавлена у посиленні ролі Ради Європи в процесах європейської інтеграції та підвищення її міжнародного авторитету. При цьому у рамках РЄ наша держава виходить із необхідності захисту національних інтересів та довгострокового стратегічного бачення власної європейської перспективи.

У рамках РЄ діє одна з найефективніших міжнародних інституцій із захисту прав людини – Європейський суд із прав

людини (ЄСПЛ). До компетенції Суду належить розгляд справ на основі індивідуальних звернень фізичних осіб, груп осіб або недержавних організацій про порушення державою-учасницею Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) їх прав, гарантованих цією Конвенцією.

Україна підписала ЄКПЛ 9 листопада 1995 року. Після її ратифікації Верховною Радою України 17 липня 1997 року та з набранням нею чинності для України наша держава визнала для себе обов'язковою юрисдикцію ЄСПЛ. Суддею від України у рамках квітневої сесії ПА РЄ 2010 року було обрано Г. Юдківську.

Серед основних питань, що є причиною звернень українських громадян до ЄСПЛ, є такі:

- невиконання або тривале виконання рішень національних судів;

- надмірна тривалість провадження досудового слідства у кримінальних справах і судового розгляду цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ;

- незабезпечення права на належний судовий захист, неефективність розслідування кримінальних справ правоохоронними органами за скаргами на неналежне поводження з боку представників органів держави;

- порушення майнових прав;

– неналежні умови тримання та лікування осіб, які перебувають під вартою.

Іншим практичним внеском у підтримання та розвиток співпраці України і РЄ та забезпечення активної ролі нашої держави у стандартотворчій діяльності Організації роблять українські фахівці, які представляють Україну у численних профільних міжурядових експертних комітетах РЄ.

3.4. Організація Північноатлантичного договору (НАТО)

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) – міжнародна міжурядова організація, військово-політичний союз 28 держав Північної Америки і Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949.

Одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України є розвиток особливого партнерства з НАТО. 8 лютого 1994 року Україна першою з країн СНД підписала Рамковий документ «Партнерства заради миру». 14 вересня 1994 року на спеціальному засіданні Північноатлантичної ради була офіційно схвалена перша індивідуальна програма партнерства між Україною і НАТО. У 1995 році Україна призначила своїх перших офіцерів зв'язку до штаб-квартири Альянсу та координаційного центру партнерства НАТО у Монсі. Основоположними документами, що визначають відносини між

Україною та НАТО, є Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (9 липня 1997 р.) та Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство (21 серпня 2009 р.).

Станом на сьогодні розвиток відносин із НАТО зосереджується на досягненні максимальної взаємосумісності у військовому та оборонному плані, створенні відповідних спільних спроможностей, реформуванні сектору безпеки і оборони.

Засади співробітництва України з НАТО

Співробітництво України з НАТО як один із напрямів безпекової політики нашої держави спрямований на досягнення високих стандартів країн-членів Альянсу, взаємовигідну практичну взаємодію України з Альянсом у подоланні традиційних та нових викликів і загроз, а також на забезпечення належного місця і впливу України в міжнародній безпековій системі.

Основним механізмом розвитку двостороннього діалогу є Комісія Україна-НАТО (КУН), створена в 1997 р. відповідно до положень Хартії про особливе партнерство. Для розвитку практичного співробітництва в рамках КУН створено 5 спільних робочих груп України з НАТО з питань: військової реформи (під її егідою здійснюються додаткові окремі консультації експертів із питань реформування сектору безпеки та розвідки України, а

також із питань співробітництва України з НАТО у сфері кібернетичного захисту); оборонно-технічного співробітництва; економічної безпеки; планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру; науки і захисту довкілля.

Ключовим практичним інструментом здійснення реформ за сприяння Альянсу є Річні національні програми (РНП), запроваджені в 2009 р. згідно з рішенням засідання Північноатлантичної ради НАТО на рівні міністрів закордонних справ 2–3 грудня 2008 р. У рамках міжпарламентського діалогу постійна делегація ВРУ бере участь у заходах Парламентської Асамблеї НАТО, функціонує Міжпарламентська рада Україна-НАТО.

3.5. Світова організація торгівлі (СОТ)

Світова організація торгівлі (СОТ) – це міжнародна організація, метою якої є розроблення системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням. Основними цілями Організації є забезпечення тривалого і стабільного функціонування системи міжнародних торговельних зв'язків, лібералізація міжнародної торгівлі, поступове скасування митних і торговельних обмежень, забезпечення прозорості торговельних процедур.

СОТ є організаційно-правовою основою системи міжнародної торгівлі. Організація формує міжнародні правила,

яких країни-члени повинні дотримуватися при здійсненні торговельних відносин, а також забезпечує умови для проведення багатосторонніх переговорів, спрямованих на глобальну лібералізацію торгівлі. На сьогодні членами СОТ є 160 країн світу, 23 країни ведуть переговори щодо вступу до СОТ. Членство у СОТ передбачає обов'язкову участь у всіх багатосторонніх угодах, крім декількох з обмеженим колом учасників.

Україна розглядає членство у СОТ як системний фактор подальшого розвитку національної економіки, лібералізації зовнішньої торгівлі і створення передбачуваного прозорого середовища для залучення іноземних інвестицій. Процес вступу України до СОТ розпочався 30 листопада 1993 року, коли до Секретаріату ГАТТ було подано офіційну заявку Уряду України про намір приєднатися до ГАТТ. Десятого квітня 2008 року Верховна Рада України прийняла законопроект «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі».

Основні напрямки подальшої роботи в умовах членства України в СОТ:

– запровадження чіткої, взаємної та ефективної співпраці між урядом України та СОТ;

– забезпечення співробітництва з відповідними комітетами СОТ, участь у двосторонніх та багатосторонніх переговорах у рамках СОТ;

– забезпечення виконання зобов'язань України, взятих у рамках вступу до СОТ;

– ефективне застосування системи моніторингу для забезпечення відповідності правилам СОТ із метою запобігання можливим суперечкам із країнами-членами СОТ;

– реалізацію заходів, спрямованих на інформування громадськості та підтримку бізнесу у використанні системи переваг від членства в СОТ.

3.6. Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)

ЮНЕСКО (UNESCO – The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка при співпраці своїх членів-держав у галузі освіти, науки, культури сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо.

Україна в ЮНЕСКО

УРСР (також і Білоруська РСР) стала членом ЮНЕСКО 12 травня 1954 р. Свого часу в ЮНЕСКО відзначено 150-річчя з

дня народження Т. Шевченка, 250-річчя з дня народження Г. Сковороди, 100-річчя – Л. Українки, І. Франка, Є. Патона; влаштовано фестиваль фільмів О. Довженка (1984). Керамічне панно Л. Мішкової прикраша коридор ЮНЕСКО.

У 1983 ЮНЕСКО відзначила 1500-річчя заснування Києва, і делегація, очолювана генеральним директором А. М. М'Боу, з цієї нагоди відвідала Київ.

За 47 років напрацьовано значний потенціал і досвід співпраці з цією Організацією у сферах її компетенції, а також багатостороннього міжнародного гуманітарного співробітництва.

За період членства в ЮНЕСКО Україна була ініціатором започаткування багатьох міжнародних програм і проектів цієї Організації. Зокрема, на 26-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО вона ініціювала розгортання масової міжнародної кампанії з викорінення неписьменності. Ця кампанія набула широкого міжнародного визнання і стала основою 20-річної програмної діяльності ЮНЕСКО в цій галузі.

Україна висунула також пропозицію про використання засобів інформації з метою зміцнення миру, недопущення пропаганди війни, насильства і ненависті між народами, що дало поштовх до розроблення і прийняття відповідної Декларації (1978 р.). Україна була серед ініціаторів розроблення Декларації про раси і расові забобони, започаткування проектів стосовно

ролі ЮНЕСКО у встановленні нового міжнародного економічного порядку, вивчення та поширення слов'янських культур тощо.

Нинішнє обрання України до Виконради засвідчило важливу роль, яку відіграє наша держава у розвитку сучасного міжнародного й міжрегіонального гуманітарного співробітництва, її активну позицію в обстоюванні принципів й ідеалів Організації, а також набутий авторитет в ЮНЕСКО.

Україну також обирали до Міжнародної координаційної ради програми «Людина і біосфера», Міжурядової ради Загальної програми з інформації, Міжурядового комітету Всесвітнього десятиріччя розвитку культури, Міжурядового комітету із сприяння поверненню культурних цінностей країнам їхнього походження, Комітету штаб-квартири.

Нині Україна є членом Виконавчої ради Міжурядової океанографічної комісії, Міжурядового комітету Міжурядової програми з інформатики, Міжурядової ради Міжнародної гідрологічної програми та Міжурядового комітету з авторського права.

Для реалізації деяких із довгострокових програм ЮНЕСКО в Україні створені та діють національні комітети, комісії та міжнародні центри.

З грудня 1962 року в Парижі функціонує Постійне представництво України при ЮНЕСКО.

У ЗВО та наукових закладах України створено і діють 11 кафедр ЮНЕСКО в галузях лінгвістики, філософії людського спілкування, застосування інформаційних та комунікаційних технологій в освіті, превентивної освіти та соціальної політики, екології техногенних регіонів, кріобіології, клітинної і молекулярної нейробіології, прав людини та демократії.

У 1967 р. Україна приєдналася до проекту асоційованих шкіл ЮНЕСКО. Нині в Україні налічується 37 асоційованих шкіл ЮНЕСКО. З листопада 1990 р. в Україні діє Українська асоціація клубів ЮНЕСКО, яка об'єднує близько 50 таких клубів.

Канали ЮНЕСКО використовують для популяризації серед світового співтовариства української науки, культури та освіти. Інформаційні видання Організації публікують статті і матеріали про Україну. За фінансового сприяння з боку ЮНЕСКО в Україні було видано ряд книг, альбомів, матеріалів та публікацій. Проведено цілу низку конференцій та досліджень. Важливе значення в цьому плані має внесення ювілеїв видатних діячів та історичних подій українського народу до спеціального календаря ЮНЕСКО та участь Організації та її членів у відзначенні цих ювілеїв. У штаб-квартирі Організації проводять українські виставки, концерти, кіноперегляди, наукові конференції тощо.

Важливе значення як у плані поширення інформації про Україну, так і поглиблення міжнародного співробітництва та її інтеграції в світову спільноту є внесення історико-архітектурних об'єктів України до Списку всесвітньої спадщини (архітектурний ансамбль «Софія Київська», Києво-Печерська Лавра та історичний центр м. Львова), а також внесення українських біосферних заповідників до Міжнародної мережі біосферних заповідників ЮНЕСКО («Чорноморський» (1982 р.); «Асканія-Нова» (1982 р.); «Карпатський» (1992 р.); «Дунайський» (1998 р.); «Шацький» (2002 р.). Уперше у світі в нашому регіоні за безпосередньої участі України створено транскордонний тристоронній польсько-словацько-український біосферний заповідник «Східні Карпати» (1998 р.) та румунсько-український біосферний резерват «Дельта Дунаю» (1998 р.). У найближчій перспективі очікується на створення польсько-українського біосферного резервату «Західне Полісся».

Одержання субсидій сприяє підтриманню на належному рівні співпраці України з ЮНЕСКО, розвитку міжнародного гуманітарного співробітництва українських інституцій, а отже, зміцненню національного інтелектуального потенціалу та його інтеграції в регіональні та світові науково-технічні і культурно-освітні процеси.

Загалом відносини співробітництва між Україною та ЮНЕСКО розвиваються у конструктивному руслі, спрямованому, зокрема, на розширення участі українських інституцій у міжнародному співробітництві в гуманітарній сфері, а також на підвищення економізації участі України в програмній діяльності Організації.

3.7. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ)

Діяльність Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE: нгл. Organization for Security and Cooperation in Europe, фр. Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe); до 1995 року називали Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ).

Україна є учасницею Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з 30 січня 1992 року.

Сьогодні ОБСЄ є найбільшою регіональною організацією, яка об'єднує 57 держав Європи, Центральної Азії та Північної Америки для розвитку політичного діалогу та співробітництва у сфері безпеки в усіх її вимірах – військово-політичному, економіко-довкільному та гуманітарному. Регіон відповідальності Організації охоплює Європу, Далекий Схід, Центральну Азію та Північну Америку. Крім того, з ОБСЄ

підтримують зв'язки різного рівня та інтенсивності низка держав інших регіонів – Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Марокко, Туніс (середземноморські партнери); Афганістан, Республіка Корея, Таїланд і Японія (азійські партнери).

Одностайно ухвалене Радою Міністрів ОБСЄ у листопаді 2010 р. рішення про головування України в ОБСЄ в 2013 році стало визнанням ролі нашої держави у зміцненні безпеки і стабільності на просторі організації.

Головування України в ОБСЄ в 2013 році

З 1 січня 2013 Україна вперше головувала в ОБСЄ. Головування в ОБСЄ тривало один рік, а головою був міністр закордонних справ головуючої країни. Головою МЗС України був Леонід Кожара. Допомагали Україні Ірландія, яка очолювала ОБСЄ в 2012 році, а також головуюча країна в організації в 2014 році – Швейцарія. Серед ключових пріоритетів головування України в ОБСЄ у 2013 році було врегулювання тривалих конфліктів, зміцнення заходів довіри і безпеки на просторі ОБСЄ, використання потенціалу Організації в забезпеченні енергетичної безпеки, сприяння економічному розвитку, зокрема розбудові нових торговельних і транспортних коридорів.

Серед пріоритетів діяльності України в ОБСЄ необхідно відзначити:

– зміцнення потенціалу ОБСЄ як платформи для політичного діалогу та інструменту раннього попередження, запобігання конфліктам, урегулювання кризових та конфліктних ситуацій і постконфліктного відновлення;

– відновлення дотримання Російською Федерацією основоположних принципів згідно з Гельсінкським заключним актом НБСЄ 1975 р. та зобов'язань у рамках ОБСЄ внаслідок військової агресії на сході України, окупації та анексії АР Крим та м. Севастополь, засудження викрадення та незаконного утримування українських громадян у Росії (Н. Савченко, О. Сенцова та інших);

– сприяння процесу пошуку моделей мирного врегулювання Придністровського конфлікту;

– забезпечення посередницької ролі ОБСЄ у рамках урегулювання Грузинського та Нагірно-Карабахського конфліктів;

– посилення потенціалу ОБСЄ у боротьбі з транснаціональними викликами та загрозами безпеці (боротьба з проявами тероризму, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю, протидія загрозам, що надходять із кіберпростору);

– подальша розбудова та зміцнення в рамках ОБСЄ діалогу з питань енергетичної безпеки;

Україна приділяє також особливу увагу питанням розвитку співробітництва між державами-учасницями у сфері захисту довкілля, протидії торгівлі людьми, просуванню терпимості і недискримінації, утвердженню свободи слова, проблемам національних меншин у міждержавних відносинах.

Діяльність Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні

Зважаючи на порушення Російською Федерацією своїх зобов'язань стосовно гарантування територіальної цілісності та суверенітету України, її військового вторгнення на територію нашої держави та ескалацію напруження в Україні та навколо неї у зв'язку з агресивними діями російської сторони, 21 березня 2014 року за результатами тривалих переговорів держави-учасниці ОБСЄ прийняли рішення про направлення в Україну Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ (СММ ОБСЄ). Згідно з прийнятим рішенням СММ збирає інформацію та повідомляє держави-учасниці про безпекову ситуацію у зоні відповідальності, встановлює та інформує про факти інцидентів, включно щодо порушення базових принципів та зобов'язань у рамках ОБСЄ, здійснює моніторинг ситуації із додержання прав людини та основних свобод, сприяє діалогу для зменшення напруженості та нормалізації ситуації.

З метою створення належних умов для роботи СММ в Україні 14 квітня 2014 року у Відні було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією з

безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) про розміщення спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. Верховна Рада України проголосувала за проект закону про ратифікацію Меморандуму 29 травня 2014 р., який набув чинності з 13 червня 2014 року.

Після підписання Мінського протоколу від 5 вересня 2014 р. та Мінського меморандуму від 19 вересня 2014 р. розпочався важливий етап діяльності СММ із надання сприяння щодо виконання положень цих документів. СММ відведено також основну роль у моніторингу виконання Комплексу заходів, пов'язаних з імплементацією Мінських домовленостей, досягнутих під час зустрічі Президентів України, Німеччини, Франції та Росії 12 лютого 2015 р. Основним завданням функціонування СММ на цьому напрямі є моніторинг за дотриманням режиму припинення вогню, відведенням важкого озброєння та встановлення сталого моніторингу ділянки українсько-російського державного кордону, який не контролюється Урядом України, а також виведення з території нашої держави всіх іноземних збройних формувань, воєнної техніки та найманців, ураховуючи роззброєння всіх незаконних груп. Мандат СММ поширюється на всю територію України, включаючи Автономну Республіку Крим та м. Севастополь.

Список літератури

1. Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка. Право : навч. посіб. / М. З. Мальський, Ю. М. Мороз, О. С. Кучик та ін. ; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – Київ : Знання, 2010. – 463 с.
2. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки) : підручник / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський та ін. – Київ : Либідь, 2001. – 624 с.
3. Міністерство закордонних справ України. Участь України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/osce>
4. Основи політології : навч. посіб. / Н. Д. Світайло, А. М. Костенко, В. П. Павленко, Ю. В. Панченко ; за ред. канд. філос. наук, доц. Н. Д. Світайло. – Суми : Сумський державний університет, 2014. – 297 с.
5. Політологія : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (кер. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 520 с.
6. Семке Н. М. Політологія. Модульний курс : навч. посіб. / Н. М. Семке. – Харків : Торсінг плюс, 2009. – 384 с. – (Серія «Переходимо до Болонської системи»).

Тема 4. Роль України на пострадянському просторі

4.1. Історія створення СНД.

4.2. Участь України в Економічному союзі Співдружності та співробітництво в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва.

4.3. Проекти СНД: ЄврАзЕС, ЄСР, ОДКБ, ШОС, «Кавказька четвірка».

4.4. Українські ініціативи. ГУАМ.

4.1. Історія створення СНД

Результати Всеукраїнського референдуму, вибори Президента України створили у республіці якісно нову політичну ситуацію. Було прискорено остаточну ліквідацію СРСР.

Сьомого–восьмого грудня 1991 р. на території Білорусі, у Біловезькій пуші під Брестом, відбулася зустріч Голови Верховної Ради Білорусі С. Шушкевича, Президента Російської Федерації Б. Єльцина і Президента України Л. Кравчука. Підсумком її стали офіційна констатація факту розпаду СРСР, укладення угоди про утворення Співдружності Незалежних Держав (СНД).

Двадцять першого грудня 1991 р. на зустрічі в Алмати керівники Росії, України, Білорусі, Азербайджану, Вірменії,

Молдови, Казахстану, Киргизстану, Туркменістану, Узбекистану і Таджикистану підписали Декларацію про утворення СНД. Це означало, що СРСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність перестав існувати (що було остаточно визнано юридично 25 грудня 1991 р.); кожна республіка стала самостійною. СНД не є державою, вона не має наддержавних управлінських структур. Члени Співдружності є цілком незалежними державами.

Двадцять третього жовтня 1993 року до СНД приєдналася Грузія; 26 серпня 2005 року зі складу СНД вийшов Туркменістан. Україна є співзасновницею СНД, але Статут організації Україною до цього часу не ратифіковано, тому формально Україна залишається лише спостерігачем і не є членом СНД. Чотирнадцятого серпня 2008 року парламент Грузії ухвалив рішення залишити СНД, і згідно зі Статутом СНД 18 серпня 2009 року Грузія офіційно перестала бути членом Співдружності. 19 березня 2014 року Україна оголосила про початок процедури виходу з СНД.

4.2. Участь України в Економічному союзі Співдружності та співробітництво в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва

Участь України в Економічному союзі Співдружності

Із метою вироблення основ погодженої стратегії, подолання кризових явищ і реформування економіки 24 вересня 1993 р. був підписаний Договір про створення Економічного союзу. В ньому закріплений дуже важливий принцип, запропонований Україною, – поважання суверенітету кожної держави і невтручання у справи один одного, непримінення будь-яких видів економічного натиску. Україна як асоційований член СНД та Економічного союзу 24 жовтня 1994 р. розпочала діяльність у засіданнях новоствореного Міждержавного економічного комітету (МЕК), представленого віце-прем'єрами держав-учасниць СНД.

Для налагодження ефективних і взаємовигідних відносин сторони домовилися поступово забезпечити зниження і відміну митних зборів, податків, узгодження митного законодавства, спрощення митних процедур. Саме через митні бар'єри почали руйнуватися раніше діючі зв'язки між республіками зі спеціалізації та кооперації, що призводили до прямих втрат і постачальників, і споживачів.

Для виконання і розвитку положень Договору про Економічний союз були прийняті такі важливі документи, як договори про створення зони вільної торгівлі, співпрацю у сфері інвестиційної діяльності, концепція Платіжного союзу, концепція взаємного правового врегулювання господарських відносин.

В Ашгабаді (Туркменістан) 23 грудня 1993 р. члени Співдружності уклали Угоду про загальні умови і механізм підтримання розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей держав-учасниць СНД. Україна ратифікувала її 14 березня 1995 р. На товари, вироблені виробничою кооперацією між підприємствами СНД, поширювався пільговий митний режим. Україна уклала такі міжнародні договори з Азербайджаном, Грузією, Туркменістаном, Казахстаном, Узбекистаном та Киргизією.

На жаль, не були виконані Угода про вільну торгівлю від 24 червня 1993 р., Угода про створення зони вільної торгівлі від 15 квітня 1994 р. і Угода про режим вільної торгівлі від 8 лютого 1995 р. Їх реалізація через створення зон вільної торгівлі давала б можливість українському товару один раз перетинати кордон, і він перебував би в режимі вільної торгівлі до Тихого океану, реалізовувався б на таких самих засадах, як і місцеві товари. Однак Росія відклала їх запровадження на невизначений термін.

Співробітництво в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС)

Двадцять п'ятого червня 1992 р. в м. Стамбулі 11 країн Причорномор'я підписали Стамбульську декларацію про Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС), що визначала загальні рамки діяльності цього міждержавного об'єднання.

Статут Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) був підписаний 5 червня 1998 р. під час Ялтинського саміту глав держав та урядів країн-членів ЧЕС, а 1 травня 1999 р. він набув чинності. Тим самим ОЧЕС трансформувалася з міжурядового механізму співробітництва у повноцінну міжурядову регіональну організацію.

Членами Організації є 12 країн: Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина та Україна.

Створені та активно діють інституції ОЧЕС: Парламентська асамблея (ПАЧЕС), Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР), Ділова рада (ДР ЧЕС) та Міжнародний центр чорноморських досліджень (МЦЧД). Ці органи діють згідно з принципами, викладеними у Стамбульській декларації та Статуті ОЧЕС, і виконують свої функції відповідно до власних статутних документів. Для налагодження більш тісної співпраці в рамках системи органів ОЧЕС проводяться періодичні координаційні наради за участі головуючої в Організації країни та керівників секретаріатів згаданих структур.

Відповідно до Статуту країни-члени співпрацюють за такими напрямками: торгівля та економічний розвиток, фінанси та банківська діяльність, зв'язок, енергетика, транспорт, сільське господарство, охорона здоров'я і фармацевтика, охорона

довкілля, туризм, наука і технології, співробітництво у сфері культури, обмін статистичними даними та економічною інформацією, співробітництво між митними органами, гуманітарні контакти, боротьба з організованою злочинністю тощо.

Згідно зі Статутом ОЧЕС період головування країни в Організації становить 6 місяців, ротація головування відбувається відповідно до латинського алфавіту. На період головування міністр закордонних справ країни є головою ОЧЕС та повинен координувати всю діяльність у рамках Організації, гарантувати належне керування справами так само, як і виконання прийнятих резолюцій і рішень. Якщо країна відмовляється від головування, вона автоматично переходить до наступної за списком країни.

Головним постійним органом ОЧЕС, що приймає рішення, є Рада міністрів закордонних справ (РМЗС). Засідання Ради проводяться зазвичай двічі на рік після закінчення головування країни. Рада вирішує всі питання щодо функціонування ОЧЕС, розглядає результати діяльності допоміжних органів і приймає відповідні резолюції, рішення та рекомендації. Рішення РМЗС приймаються консенсусом. У період між засіданнями Ради координацію діяльності в рамках ОЧЕС здійснює діючий голова – міністр закордонних справ головує в ОЧЕС країни.

Допоміжними органами ОЧЕС є робочі групи, які проводять регулярні засідання для обговорення конкретних напрямків галузевого співробітництва.

Виконавчим органом Організації є Постійний міжнародний секретаріат ОЧЕС, розташований у м. Стамбулі. Секретаріат функціонує під загальним керівництвом Діючого голови ОЧЕС. Безпосереднє керівництво здійснюється Генеральним секретарем ПМС ОЧЕС.

Із метою надання фінансової підтримки щодо розроблення та реалізації міжнародних галузевих проектів, які сприятимуть розвитку регіонального співробітництва, у 2004 р. розпочав своє функціонування Фонд розвитку проектів ОЧЕС. З цієї самою метою у 2007 р. за ініціативою Греції розпочав діяльність Грецький фонд розвитку ОЧЕС на основі початкового внеску цієї країни в розмірі 2 млн євро.

У рамках ОЧЕС підписана низка документів про регіональне співробітництво, серед яких: Угода між урядами держав-учасниць про співробітництво щодо надання надзвичайної допомоги і ліквідації надзвичайних ситуацій, що виникли внаслідок лих природного і техногенного характеру; Угода про співробітництво у боротьбі зі злочинністю, зокрема організованою; Меморандуми про взаєморозуміння у сприянні вантажним автоперевезенням у регіоні, з розвитку морських магістралей регіону ОЧЕС, про скоординований розвиток

Чорноморського транспортного кільця швидкісних автомагістралей, про взаєморозуміння у співробітництві між дипломатичними академіями та інститутами при міністерствах закордонних справ країн-членів ОЧЕС. Підписані також Угода про спрощення візових процедур для підприємців та Угода про спрощення візового режиму для водіїв вантажного автотранспорту країн-членів ОЧЕС.

ОЧЕС налагодила співробітництво з іншими міжнародними регіональними організаціями та ініціативами. З жовтня 1999 р. ОЧЕС має статус спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН.

З 1 січня до 30 червня 2013 р. Україна востаннє головувала в ОЧЕС. Основні зусилля у процесі головування були зосереджені на сприянні розвитку багатостороннього економічного співробітництва у Чорноморському регіоні; практичній реалізації раніше ухвалених рішень та укладених угод; посиленні проектно-орієнтованого підходу в рамках реалізації проектів і програм регіонального значення; усуненні бар'єрів у взаємній торгівлі, гармонізації митного й торгового режимів на основі вимог СОТ; зміцненні фінансового потенціалу Організації; сприянні діяльності ОЧЕС у сфері охорони довкілля; розвитку туристичної сфери тощо.

У період головування України в ОЧЕС проведено 20 засідань керівних комітетів, профільних робочих (експертних, спеціальних) груп, а також три міністерські зустрічі.

З 1 липня 2015 р. розпочалося піврічне головування Румунії. Серед основних пріоритетів головування відзначено: поглиблення співробітництва між ОЧЕС та ЄС, подальше просування проектно-орієнтованого характеру в діяльності ОЧЕС, реформування та підвищення ефективності діяльності ОЧЕС (розпочато підготовку до Ювілейного саміту з нагоди 25-річчя ОЧЕС).

4.3. Проекти СНД: ЄЕС, ЄЕП, ОЧЕС, ОДКБ, ШОС, «Кавказька четвірка»

Євразійське економічне співтовариство (ЄЕС)

На порядку денному розвитку системоутворювальних інституцій у рамках СНД, особливо у зв'язку з посиленням домінування Росії на пострадянському просторі, постало питання про розбудову Євразійського економічного співтовариства (ЄЕС) та надання йому інституціонального характеру. Першим кроком до формування цього економічного об'єднання стало підписання в 1995 р. Угоди про Митний союз між Росією та Білоруссю, до якого потім приєдналися Казахстан, Киргизія і Таджикистан. Важливим етапом розвитку

співробітництва між цими країнами стало укладення ними в 1996 р. Договору про поглиблення інтеграції в економічній і гуманітарній сферах, в якому була поставлена мета – створення в перспективі «співтовариства інтегрованих держав» шляхом «поетапного поглиблення інтеграції в економіці, науці, освіті, культурі, соціальній сфері при дотриманні суверенітету сторін». Передбачалося також узгодження зовнішньополітичного курсу і спільного захисту кордонів.

Двадцять шостого лютого 1999 р. Білорусь, Казахстан, Киргизія, Росія і Таджикистан підписали Договір про Митний союз і Єдиний економічний простір, в якому без конкретизації термінів визначили такі етапи інтеграції:

– на першому етапі – забезпечити реалізацію в повному обсязі режиму вільної торгівлі, зокрема незастосування тарифних і кількісних обмежень у взаємній торгівлі, введення єдиної системи стягування непрямих податків, усунення адміністративних, фіскальних та інших перешкод, що утруднюють вільне пересування товарів;

– на другому етапі – створити митний союз, що припускає єдину митну територію, загальний митний тариф, скасування митного контролю на внутрішніх межах, уніфікацію механізмів регулювання економіки і торгівлі;

– на третьому етапі – сформувати єдиний економічний простір, що передбачає проведення загальної економічної

політики і формування загального ринку послуг, праці та капіталу, уніфікацію національного законодавства, проведення погодженої соціальної й науково-технологічної політики.

Тридцять першого травня 2001 р. в Мінську керівники Білорусі, Казахстану, Киргизії, Росії й Таджикистану оголосили про початок практичної діяльності нової міжнародної організації – Євразійського економічного співтовариства. Створення ЄЕС стало логічним завершенням процесу організаційно-правового оформлення об'єднання п'яťох країн Співдружності незалежних держав, що обрали шлях глибокої та динамічної інтеграції, насамперед в економічній сфері.

У процесі становлення ЄЕС виявилися його лідери, своєрідний центр – Росія і Казахстан, навколо якого об'єднуються інші країни. Це зумовлено й економічними, й політичними причинами. Необхідно зазначити, що на частку Росії в Казахстані припадає понад 95 % обсягу його товарообігу з країнами ЄЕС.

ЄЕС поступово набуває рис конституційного утворення на зразок Євросоюзу, на досвід якого спирається. Це зазначав Президент Росії В. Путін 13 травня 2002 р.: «Рішення Євросоюзу щодо створення єдиної прикордонної служби – це вже утворення єдиної наднаціональної організації. Ми порівнюємо те, що робимо, із Євросоюзом, і намагатимемося вибудувувати нашу загальну роботу всередині ЄЕС».

У перспективі ЄЕС має шанси перетворитися на субрегіональну наддержавну міжнародну організацію. Про це свідчить розроблення правового механізму його функціонування, зокрема Договору про основи законодавства ЄЕС та Положення про правові акти МПА ЄЕС. Проаналізувавши ситуацію, що склалася навколо нових підходів країн ЄЕС до розбудови співтовариства, можна передбачити, що хоча Росія й надалі посідатиме провідне місце в діяльності ЄЕС, та в майбутньому з посиленням економічного й політичного впливу Казахстану інтереси двох сторін – російської і казахської – можуть перетнутися в боротьбі за лідерство в цьому об'єднанні.

На саміті 21 вересня 2004 р. (Москва) засновники співтовариства ліквідували торговельні перешкоди у взаємній торгівлі. На всіх учасників ЄЕС було поширено російську систему ліцензування імпорту та експорту товарів, що фактично є першим кроком до об'єднання учасників ЄЕС та ЄЕП.

Єдиний економічний простір (ЄЕП)

З метою оптимізації економічної співпраці, як заявили керівники України, Росії, Казахстану і Білорусі, постала необхідність утворення Єдиного економічного простору (23 лютого 2003 р.), першою сходинкою якого передбачається вільна економічна зона. Для реалізації проекту подальшої розбудови ЄЕП було створено Групу високого рівня (ГВР), що

складається з віце-прем'єрів урядів країн-учасниць, міністрів ключових міністерств та їх заступників. На черговому засіданні Групи високого рівня з формування Єдиного економічного простору 25 липня 2003 р. (Москва) учасники обговорили перебіг виконання інтеграційної карти, яка, зокрема, передбачає необхідність укладення між державами угод і договорів. Обговорювалося питання про пункти контролю за макроекономічними та інституціональними показниками в країнах, що формують Єдиний економічний простір. Робота зі створення ЄЄП перебуває під постійним контролем російської сторони.

Основною метою майбутньої інтеграції в рамках ЄЄП, як передбачалося, мало стати досягнення Росією, Білоруссю, Україною і Казахстаном так званих чотирьох свобод (за прикладом Європейського Союзу): вільного переміщення товарів, вільного переміщення капіталів, вільного переміщення трудових ресурсів і послуг, проведення уніфікації ставок митного тарифу. Досягнення цих параметрів може стати основою для утворення зони вільної торгівлі. Для першого етапу інтеграції, на переконання сторін, є всі передумови. Росія, Білорусь, Україна і Казахстан разом забезпечують до 94 % загального ВВП країн СНД і 88 % їх товарообігу. Найбільший товарообіг відбувається між Росією та Україною: у 2002 р. він становив 12 млрд доларів, у 2004 р. – 17,6 млрд доларів, між

Росією та Білоруссю – 9,896 млрд доларів, а між Росією і Казахстаном – 4,36 млрд доларів.

На переконання російських керівників, кінцевим етапом економічного співробітництва буде введення на території ЄЄП єдиної валюти – російського рубля, що означатиме остаточне залучення України до простору стратегічного впливу Російської Федерації. У вересні 2004 р. в казахстанській столиці Астані було проведено саміт країн СНД, де розглядалися питання Єдиного економічного простору. Глави держав прийняли два документи: «Рішення» і «Заяву», в яких йшлося про майбутнє країн-учасниць нового утворення. Інерційні тенденції давалися взнаки, але Росія інтенсивно просувала проект до його кінцевої мети. Перший крок до створення ЄЄП було зроблено 20 квітня 2004 р., коли український парламент остаточно ратифікував угоду про створення ЄЄП у пакеті з іншими стратегічними угодами з Росією (зокрема, про встановлення сухопутного кордону).

Кожну зі сторін-учасниць проект ЄЄП чимось приваблює. Для Росії найважливішою є свобода переміщення капіталу: великий російський бізнес опановує простір СНД, де й економічне середовище знайоме, і підприємства коштують не більше ніж чверть своєї справжньої ціни (це зв'язано з тотальною недооцінкою компаній країн СНД через їх низьку капіталізацію). Особливо помітно великі російські корпорації

виявляють себе в Україні («Русал» володіє Миколаївським глиноземним заводом, АвтоВАЗ контролює Запорізький алюмінієвий комбінат і Луцький автозавод та ін.). У Казахстані російський капітал представлено «Газпромом», «Роснафтою», РАТ ЄЕС Росії та іншими компаніями. Казахстан зацікавлений у тісній інтеграції з огляду на міцний взаємозв'язок із ринком Співдружності: 70 % експортованих казахських товарів потрапляє до країн СНД. Для України є вигідним безмитний режим з учасниками ЄЄП, особливо з Росією. Однак Росія обмежує постачання українських труб, арматури, оцинкованого прокату, крохмалю й цукру, підвищує ціни на енергоносії, а Україна квотує імпорт російських автомобілів, цементу, добрив та ін. Відомо, що 80 % товарів і послуг, які вивозяться з України, можна безстроково збувати лише на ринку СНД.

Очевидно, що теоретично створений ЄЄП повинен бути вигідним для всіх чотирьох держав за умов паритетності їх участі в цьому формуванні. Це зумовлено тим, що найближчим часом членам ЄЄП доведеться зазнати багатьох незручностей, зокрема, протистояння російському капіталу, дешевим конкурентоспроможним товарам російського виробництва, неврегульованості позицій національних природних монополій, перспективі введення російського рубля як єдиної валюти, а також необхідності внесення значних поправок до законодавства країн-учасниць ЄЄП. За таких умов особливо

важливо для кожної країни зберегти національне виробництво. Адже відомо, що агресивний великий капітал часто просто купує конкурента з метою його усунення.

Заінтересованість російської сторони в залученні України до ЄСП опосередковано підтверджена керівництвом Росії, яке перед ратифікацією Угоди зі створення ЄСП висловило готовність зробити певні поступки щодо зниження ціни на нафту для України і наближення її до рівня внутрішніх російських цін.

Цілком можливо, що наступним кроком учасників ЄСП може стати об'єднання проєктів у рамках ЄЕС із зоною вільної торгівлі ЄСП. Використовуючи сприятливу політичну кон'юнктуру, Україна має можливість вирішити питання реалізації вигідного для себе сценарію формування вільної економічної зони в рамках проєкту. Одним із конкретних здобутків ЄСП стала консенсусна домовленість про створення транснаціональної ракетно-космічної корпорації. Україна запропонувала ввести до складу корпорації Дніпропетровське конструкторське бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля і ПО «Південмаш»; Казахстан – надати космодром Байконур, а Білорусь – свої можливості в галузі оптики. Росія запросила українських спеціалістів спільно працювати над створенням модифікованого лабораторного модуля для Міжнародної космічної станції на базі блоку ФГБ-2 (Центр

ім. М. В. Хруничева), а також до розроблення багаторазового пілотованого космічного корабля «Кліппер» – проекту ракетно-космічної корпорації «Енергія» ім. С. П. Корольова. Хоча переговори були складними (конкуренція між сторонами щодо використання ракет-носіїв, вибору ракетно-космічних комплексів, розрахунків за використання космодрому Байконур тощо), проте названа корпорація – реальне завдання, реалізація якого може вивести провідні країни СНД на світовий космічний ринок.

24 січня 2005 р. під час перебування в Москві Президент України В. Ющенко заявив про те, що Україна не відмовляється від ЄЄП, але у просуванні будь-яких проектів керуватиметься національними інтересами. Принципи ЄЄП не повинні блокувати шлях Україні до опанування інших ринків. Водночас Україна досить активно співпрацює у форматі ЄЄП «3 + 1», а за окремими угодами, що становлять для української економіки особливий інтерес, робота відбувається у форматі «чотирьох». Українська сторона погодила пакет із 20 різних угод ЄЄП. Це і спрощення пересування, і уніфікація певних норм щодо економічного співробітництва з членами ЄЄП тощо. Досягнуто також домовленостей про ліквідацію вилучень із двосторонньої торгівлі України та Росії, що реалізовуватиметься 2009 р. Таким чином, Україна обирає один варіант співробітництва з ЄЄП – створення зони вільної торгівлі, що не буде перешкоджати руху

України в Європейський Союз і вступу до СОТ. Щодо участі в ЄЄП Президент України доручив різним відомствам проаналізувати базовий пакет із 93 проектів міжнародно-правових документів із питань формування ЄЄП щодо їх відповідності Конституції України, нормам і принципам СОТ, вимогам, що випливають з інтеграції України до Європейського Союзу, та внести пропозиції щодо участі української сторони в зазначених документах.

Для України є важливим виробити критерії своєї участі в проектах СНД, отримати гарантії рівних умов співпраці, прийнятних для всіх учасників співтовариства, намагатися змінити на свою користь деякі чинні норми в його рамках (такі як право вето, право головуючого тощо). На державному рівні фахівці та експерти міжнародного права, досвідчені юристи, економісти, враховуючи сучасний стан української економіки, розробляють чітку аргументацію, яка дасть Україні обґрунтовані висновки щодо можливих наслідків її участі в проектах СНД.

Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ)

Договір про колективну безпеку (ДКБ, Ташкентський договір) СНД був підписаний у Ташкенті 15 травня 1992 р. Вірменією, Казахстаном, Киргизією, Росією, Таджикистаном та Узбекистаном. Пізніше до Договору приєдналися Азербайджан (24 вересня 1993 р.), Грузія (9 грудня 1993 р.), Білорусь (31 грудня 1993 р.). Молдова, Туркменістан та Україна не брали

участі в Договорі. Договір набув чинності 20 квітня 1994 р., зареєстрований у Секретаріаті ООН 1 листопада 1995 р. У статутних документах записано, що Договір має відкритий характер, не спрямований на створення військового блоку. Агресія проти одного з учасників договору розцінюється як агресія проти всіх учасників: у такому разі всі учасники надають жертві військову допомогу. Це положення фактично збігається з положенням Північноатлантичного договору НАТО. Координація і забезпечення Договору покладені на Раду колективної безпеки. Нагадаємо, що РФ і НАТО розширили співпрацю, створивши структуру: Рада Росія – НАТО за форматом «19 + 1», а також домовилися про співробітництво в регіоні СНД. Другого квітня 1999 р. учасники Ташкентського договору продовжили термін його дії на п'ять років та ухвалили положення про його подальшу автоматичну пролонгацію.

За час дії Договору прийнято такі документи: Концепцію колективної безпеки (ККБ), Декларацію країн-учасниць Договору про колективну безпеку, Основні напрями поглиблення військового співробітництва, Меморандум про підвищення ефективності Договору та його адаптації до сучасної геополітичної ситуації. Підписано угоду «Про статус формування сил і заходів системи колективної безпеки», відповідно до якої учасники Договору можуть направити на територію інших учасників ДКБ, на їх прохання, свої військові

формування та ін. Азербайджан, Грузія та Узбекистан не погодились із такими рішеннями і вийшли з ДКБ.

Механізм Договору було введено в дію у 1996 р. і 1998–2000 рр. шляхом надання необхідної політичної і військово-технічної допомоги, насамперед Киргизії й Таджикистану. Чотирнадцятого травня 2002 р. ДКБ був перетворений на Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ). Таким чином, у результаті змін параметрів ДКБ РФ і НАТО перебрали на себе на паритетних засадах відповідальність за безпеку в цьому регіоні, зокрема і в боротьбі з тероризмом.

Шанхайська організація співробітництва (ШОС)

Активно розвиваються процеси, покликані посилити військову співпрацю на азіатському просторі. Набуває конкретних рис інституалізація Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Глави дипломатичних та оборонних відомств Росії, Китаю, Казахстану, Киргизстану і Таджикистану уклали 26 квітня 2003 р. хартію ШОС, що повинна бути статутом створюваної організації. Крім Хартії, у Санкт-Петербурзі було підписано два десятки інших документів ШОС. Країни-учасниці планують поза військовою розвивати й економічну співпрацю. З огляду на великий інтерес до ШОС, що виявляють такі держави Азії, як Індія, Іран, Китай, Пакистан, розглядається питання розширення організації. У рамках ШОС

проводиться робота на рівні керівників прикордонних відомств, міністрів культури та ін.

Міністри оборони держав-учасниць Шанхайської організації співробітництва заявили про намагання відкрити антитерористичний фронт від Атлантики до Тихого океану для боротьби з міжнародним тероризмом. Створення такого фронту і розвиток співробітництва посилять позиції Російської Федерації в азіатському регіоні, зокрема й щодо видобування і транспортування енергоносіїв, та водночас послаблять позиції США і НАТО.

Активно співпрацюють ОДКБ і ШОС. Зазначені структури внаслідок підписаних на самітах країн-учасниць (відповідно 14 травня та 7 червня 2002 р.) угод повинні набути нового формату. До 1 листопада 2002 р. обидві організації завершили підготовку до ратифікації та впровадження досягнутих угод.

Угода про Регіональну антитерористичну структуру (РАТС), що повинна стати першим постійно діючим органом у рамках Шанхайської організації співробітництва, була підписана під час саміту ШОС 7 червня 2002 р. у Санкт-Петербурзі. Таким чином, виникла паралель між ШОС і Договором про колективну безпеку (РФ, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Вірменія, Білорусь), оскільки Киргизія висловила готовність розмістити на своїй території штаби антитерористичних структур обох

організацій. Це в перспективі повинно означати активне співробітництво двох організацій у боротьбі з тероризмом, екстремізмом та сепаратизмом з намаганням поступово перебрати на себе функції, які тепер виконують у регіоні військові формування НАТО. Зважаючи на те, що учасники ОДКБ і ШОС взяли на себе спільну відповідальність за мир і стабільність в азіатському регіоні СНД (2005), а також на те, що Росія і Китай поглибили стратегічне партнерство та розширили співпрацю (Декларація про стратегічне партнерство і Угода про співробітництво 2005 р.), можна передбачити, що взаємодія ОДКБ і ШОС у майбутньому поглиблюватиметься. Проте в разі суперечностей між РФ та КНР може виникнути ситуація, коли ці дві структури дублюватимуть або навіть заважатимуть одна одній.

«Кавказька четвірка»

Перша загальнокавказька зустріч президентів Азербайджану, Вірменії, Грузії та Росії за участі керівників 12 республік, країв і областей Північного Кавказу відбулася з ініціативи російської сторони в Кисловодську 3 червня 1996 р. Учасники підписали Декларацію «За міжнаціональну згоду, мир, економічне і культурне співробітництво на Кавказі». На зустрічі 25 січня 2000 р. (Москва) Г. Алієв, Р. Кочарян, Е. Шеварднадзе і В. Путін розглянули актуальні проблеми забезпечення безпеки та стабільності на Кавказі. У Бакинській декларації

від 9-10 січня 2001 р. В. Путін і Г. Алієв наголосили на важливому значенні контактів на найвищому рівні між кавказькими країнами, а в підсумковій заяві чергового саміту «Кавказької четвірки» (Мінськ, 31 травня 2002 р.) лідери держав, висловивши тривогу у зв'язку з поширенням на Кавказі тероризму та екстремізму, що містять серйозну загрозу для мирного майбутнього регіону, підтвердили необхідність об'єднати зусилля для протистояння цій небезпеці. З листопада 2001 р. питання стабільності на Кавказі перебуває у полі зору керівників парламентів «четвірки». Під час чергових самітів «Кавказької четвірки» було розглянуто проблеми врегулювання регіональних конфліктів, відзначено істотну роль чотиристороннього формату взаємодії силових відомств країн у протидії міжнародному тероризму.

Виразних контурів регіональне співробітництво кавказьких країн у 2004–2006 рр. набуло в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, культура, захист довкілля та запобігання природним і техногенним катастрофам. У рамках Меморандуму про взаєморозуміння між міністерствами внутрішніх справ Азербайджану, Вірменії, Грузії і Росії у боротьбі з тероризмом та іншими проявами екстремізму активно співробітничать міністерства внутрішніх справ чотирьох країн.

4.4. Українські ініціативи. ГУАМ.

Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ – регіональне об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова. В основу утворення цієї форми співпраці покладена єдність позицій країн із подібними політичними й економічними зовнішніми орієнтаціями. Організація створена в 1997 для протистояння впливу Росії в регіоні й одержала підтримку США.

У 1999 організація була перейменована на ГУУАМ завдяки вступу Республіки Узбекистан, яка, однак, вийшла з організації 5 травня 2005 р. З того часу назву організації було повернуто. Штаб-квартира розміщена в Києві на Майдані Незалежності.

Історія утворення. Співпраця

Спільні економічні зацікавлення держав ГУАМ найбільше зосереджені навколо питань транспортування прикаспійських енергоносіїв та прокладання нових транзитних маршрутів через Кавказький регіон.

Ефективними напрямками економічної співпраці є розвиток інвестиційної діяльності між державами ГУАМ, створення спільних підприємств із перероблення сільськогосподарської продукції, в галузі машинобудування, енергетики і транспорту.

Іншим важливим напрямком співпраці в межах ГУАМ є проблеми безпеки й стабільності в регіоні. Співпраця делегацій країн ГУАМ у рамках міжнародних організацій, насамперед ООН та ОБСЄ, втілюється на постійній основі, що передає постійні консультації з метою обговорення тих чи інших питань, які виникають під час роботи й стосуються інтересів країн ГУАМ, та вироблення спільних позицій. Започатковано механізм головування національних делегацій країн ГУАМ у рамках міжнародних організацій.

Зміцнення і поглиблення цієї форми співпраці країн ГУАМ допомагає ефективнішому узгодженню окремих позицій та зусиль країн об'єднання, втілення їх державних інтересів у діяльності міжнародних організацій.

Учасники об'єднання зацікавлені у всебічному розвитку співпраці з третіми країнами та міжнародними організаціями, які виявляють зацікавленість до діяльності ГУАМ та можуть сприяти досягненню цілей і принципів, викладених в Ялтинській хартії ГУАМ. Із цією метою в рамках об'єднання за ініціативою України створюється інститут спостерігачів. До порядку денного 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН включено питання про надання ГУАМ статусу спостерігача в ГА ООН.

Список літератури

1. Міністерство закордонних справ України. Співробітництво в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international/organizations/obsec>.

2. Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка. Право : навч. посіб. / М. З. Мальський, Ю. М. Мороз, О. С. Кучик та ін. ; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – Київ : Знання, 2010. – 463 с.

3. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки) : підручник / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський та ін. – Київ : Либідь, 2001. – 624 с.

4. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libfree.com/119701532politologiyazovnishnya_politika_ukrayini_chekalenko_ld.html.

Тема 5. Становлення двосторонніх відносин

5.1. Становлення відносин із Російською Федерацією.

5.2. Розвиток українсько-польського стратегічного партнерства.

5.3. Геополітичне поле Європи.

5.4. Геостратегія Китаю.

5.5. Геополітика країн Близького Сходу.

5.6. Геополітика країн Африки і Латинської Америки.

5.1. Становлення відносин із Російською Федерацією

Російська Федерація – держава-сусід України, кордон з якою проходить на північному сході та сході країни. Українсько-російські відносини вийшли на міждержавний рівень після розпаду Радянського Союзу, в складі якого РРФСР і УРСР перебували з грудня 1922 року.

Дипломатичні відносини між Україною та Російською Федерацією встановлені з 1991 року після розпаду Радянського Союзу, серед засновників якого були обидві республіки. Російська Федерація має посольство у Києві та консульства – у Харкові, Одесі, Львові та Сімферополі. Україна має посольство у Москві і консульства – у Санкт-Петербурзі, Ростові-на-Дону, Тюмені та Владивостоці.

Тридцять першого травня 1997 президенти Росії та України – Борис Єльцин та Леонід Кучма – підписали в Києві Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Російською Федерацією й Україною. У кінці 2008 року дію цього базового договору було продовжено на 10 років.

Відносини між державами різко загострилися в 2014 році. Двадцять третього лютого Росія відкликала з Києва свого посла

Михайла Зурабова, а пізніше надала притулок Віктору Януковичу. Сімнадцятого березня 2014 у зв'язку з окупацією Криму Російською Федерацією посол України в Російській Федерації В. Ю. Єльченко був відкликаний до Києва «для консультацій», а 15 квітня 2014 року український парламент ухвалив закон про визнання території Криму «тимчасово окупованою територією України».

5.2. Розвиток українсько-польського стратегічного партнерства

Після розпаду Радянського Союзу та із здобуттям незалежності перед Україною постало завдання формування своєї зовнішньої політики, встановлення відносин з іншими державами.

Польща була, є й буде одним із найбільш бажаних стратегічних партнерів. Аналогічно, як неодноразово наголошував Ю. Пілсудський, без незалежної України не буде незалежної Польщі. Саме тому, попри те що Україна проводить політику на розбудову відносин із численними державами світу, розвиток багатогранних взаємовідносин із Польщею має пріоритетний характер.

Так, українсько-польське стратегічне партнерство далеко виходить за межі інтересів лише цих двох країн. Україна і Польща – це дві найбільші держави в Центрально-Східній

Європі. Стабільність двосторонніх відносин істотно впливає і на загальноєвропейську, і на регіональну безпеку, що є надзвичайно важливим для всієї Європи і світу в цілому, оскільки обидві країни є диференціальними складовими нової системи безпеки, що формується після розпаду СРСР і зникнення біполярної системи. Вони багато в чому визначають можливості геополітичних перетворень у регіоні Центрально-Східної Європи і його майбутню роль у системі континентальних взаємовідносин.

Із набуттям Польщею у 1999 р. членства в НАТО та у 2004 р. – в ЄС характер українсько-польських відносин почав якісно змінюватися, перетворюючись із відносин між державами з однаковим міжнародно-правовим статусом на відносини з особливим регіональним напрямком стосовно лінії відносин між НАТО, ЄС та їх східними сусідами.

Хронологічні рамки розвитку українсько-польських відносин:

- 1) історичний етап (середньовіччя, ранній новий час, імперська доба, новітня доба).
- 2) сучасний етап (1989–2004, 2004–2010 рр.);
- 3) 2010 р. – сьогодні.

5.3. Геополітичне поле Європи

Геополітична карта Європи складається як мінімум із трьох великих утворень (полів). Перше з них – континентальний Захід, ядром якого можна назвати передусім Францію, Іспанію, Португалію. До острівного Заходу найчастіше відносять Англію. Друге утворення (ареал) – Середня Європа. Сюди входять Австрія, Угорщина, Німеччина, Італія. Третє утворення – Східна Європа та Євразійська Росія.

Історично Англія (як і США) додержувалася в геополітичних відносинах із країнами Західної та Східної Європи, з Євразією та Південно-Східною Азією таласократичного підходу. До кінця XX ст. Англія була володаркою морів. Перша світова війна, а згодом жовтнева соціалістична революція внесли серйозні корективи у світовий баланс геополітичних сил. СРСР і США впродовж півстоліття перетворилися на дві світові наддержави. Західній Європі разом з Англією відводилася роль буферної зони. З часом усередині західноєвропейського співтовариства відбувалися невидимі для побіжного погляду зміни у відносинах США та Європи. Зовні це постає як традиційне протистояння Парижа й Вашингтона, прагнення створити вісь Париж – Берлін як зародок майбутньої Європи, спроможної протистояти заокеанському могутньому покровителю.

Своє місце на геополітичному полі Європи прагне знайти потужна об'єднана Німеччина. Відбувається процес «європеїзації» НАТО, посилення в ньому ролі європейців. Наприкінці ХХ ст. у НАТО чітко визначилися дві групи. З одного боку, США, Канада й Англія, що до них приєднується, а з іншого – великі країни Західної Європи, національні почуття яких, зокрема французів і німців, були уражені під час Другої світової війни. Посилюються інтеграційні стосунки у сфері політики, економіки, фінансів у країнах Європейського Союзу. Кінець ХХ ст. ознаменувався створенням єдиної європейської валюти «євро», відмовою від митного кордону й прийняттям принципового рішення про запрошення до складу Євросоюзу десяти країн Центральної та Східної Європи.

На рубежі третього тисячоліття геополітичне поле Європи може формуватися у двох напрямках. Перший – Європа стає визнаним лідером світового цивілізаційного процесу, зберігає свою унікальність у ньому, утверджується як самостійний центр багатополюсного світу нового тисячоліття. Другий – Європа фактично занепадає, остаточно підпорядковується панамеріканізму, відбуваються її дифузія в процесі глобалізації, дезінтеграція між євроатлантичним та євразійським полюсами.

5.4. Геостратегія Китаю

Відповідно до прогнозу Світового банку на початку XXI ст. Китай стане найбільшим економічним полюсом. Як зазначають самі китайці, XXI ст. – століття китайської цивілізації, яка за своїми основними характеристиками, насамперед гуманістичними, переважає всі інші цивілізації, і це забезпечить триумф Китаю в третьому тисячолітті. Значні досягнення Китаю у військовій сфері. Сучасний Китай – ядерна наддержавна з потужним економічним потенціалом. Свого часу Наполеон Бонапарт так говорив про Китай: «Там лежить гігант. Коли він прокинеться, він приголомшить світ». Китай – динамічна країна з плановою економікою та ринковим механізмом. Політична й економічна системи Китаю стабільні, що сприяє припливу іноземних капіталів. Основними прямими інвесторами в економіку Китаю є Тайвань, Сінгапур та інші країни, де переважають китайці. На кінець 90-х років XX ст. контрактний обсяг інвестицій становив 545 млрд доларів. Стрімко зростає китайський експорт. Китай експортує свої товари в ЄС, США, Африку, Латинську Америку, Україну. Японія є переважно кредитором, а нині – головним торговим партнером Китаю, який закуповує сучасну японську техніку й новітні технології. Проте на зовнішніх ринках КНР і Японія є конкурентами. Сировину, енергоносії, руду, лісоматеріали Китай одержує з Росії, Австралії, США і Канади.

Питання розширення українсько-китайського співробітництва перебуває в центрі уваги української та китайської сторін. КНР та Україна встановили дипломатичні відносини 23 роки тому. На сьогодні Китай входить у топ-3 торгових партнерів України. У 2014 р. Верховна Рада України прийняла закон про ратифікацію Договору про дружбу й співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою.

Керівництва КНР і України домовилися, щоб китайсько-українське двостороннє співробітництво мало конкретні результати та досягло прогресу.

Китай і ЄС заявляють про свою готовність допомагати Україні в проведенні реформ. «Стабільна й успішна Україна в інтересах Китаю та ЄС. Ми зацікавлені допомогти в проведенні реформ і в розвитку», – заявив Д. Туск за підсумками саміту ЄС – Китай.

Україна для КНР є важливим партнером, оскільки, крім агропромислового, має значний науково-технологічний потенціал у деяких сферах, цікавих китайській стороні. Також є коридором між Заходом і Сходом. За словами посла Китаю в Україні Ч. Сіюня, Китай приєднав Україну до процесу створення єдиної системи інфраструктурних і торгових шляхів у Євразії, що повинна об'єднати східну та західну частини континенту й стати аналогом Великого шовкового шляху у

XXI ст. «Я вручив уряду України документ про розроблення і введення в дію проекту «101 пояс і один шлях», що включає спільне обговорення, будівництво й розвиток торговельних та інфраструктурних шляхів у сфері, інфраструктурі і фінансових потоках», – заявив він.

5.5. Геополітика країн Близького Сходу

За останнє десятиліття XX ст. рівень конфліктності в районі Близького і Середнього Сходу істотно зріс. США вважають Близький Схід пріоритетним регіоном, який перебуває в їх юрисдикції. Кінцева мета Заходу щодо країн Близького і Середнього Сходу – усунення непокірних режимів під будь-якими приводами – боротьба з тероризмом, гуманітарна катастрофа і т. д. та створення маріонеткових урядів. Слідуючи такій політиці, США вдалося більшість нафтовидобувних країн – Саудівську Аравію, ОАЕ, Кувейт, Бахрейн, Катар, Оман та Йорданію, взяти під свій контроль.

Але ця геополітична конструкція, побудована на врахуванні лише своїх власних односторонніх інтересів, дуже нестійка. Геополітика Заходу в даному регіоні стикається з трьома основними проблемами: 1) Ізраїль; 2) непідконтрольні ісламські держави, насамперед Іран та Сирія; 3) збереження контролю над своїми сателітами.

У своїх дослідженнях української економіки А. Синявський звертає особливу увагу на країни Причорномор'я і Східного Середземномор'я. На його думку, Україна є такою частиною людськості й такою частиною території земної кулі, що може скласти певний економічний комплекс із країнами Близького Сходу на засадах найбільш економічно доцільного розподілу праці та обміну продукцією. «...Природно-географічні умови й різний ступінь економічного розвитку, певна диференціація господарств держав Близького Сходу та України є певною підставою для розвитку торговельних зносин, що їх вивчення та детальне й всебічне пророблення мусять ставити одну з найактуальніших проблем нашого післяреволюційного часу». На думку Синявського, якщо для країн Заходу Україна довгий час буде залишатися постачальником сировини та напівфабрикатів для промисловості, то для країн цього регіону – готової промислової та сільськогосподарської продукції, машин та обладнання.

5.6. Геополітика країн Африки і Латинської Америки

Важливою складовою частиною світового співтовариства є Африка. Перед цим «континентом, що прокидається», стоїть безліч складних геополітичних проблем. Серед більшості африканських країн не дістала підтримки концепція вестернізації, тобто орієнтації на соціальні інститути, еталони

права Заходу, зокрема США. Водночас не набула розвитку ідея геополітичного тяжіння Африки до Євразії.

Сучасні африканські держави мають різноманітну політичну й соціально-економічну спрямованість. На континенті складно, а подекуди химерно пересіклися типи економічних відносин – від общинно-патріархальних до капіталістичних і соціалістичних. У політичній системі панують різні види влади (однопартійні, багатопартійні, демократичні, авторитарно-військово-диктаторські, монархічні). У сфері духовного ідеологічного життя – широкий спектр поглядів: від традиційних африканських культур і вірувань до мусульманської та християнської релігії, буржуазних і соціалістичних ідей.

Сучасну Африку в політичному плані репрезентують переважно авторитарні режими (в середині 90-х років ХХ ст. вони панували у 38 із 45 держав Тропічної Африки). Специфічним феноменом більшості африканських країн залишається роль армії. Армія – опора й важіль влади практично в усіх державах континенту. В геополітичному, регіональному балансі сил в Африці найпомітнішу роль, природно, відіграють країни, що мають потужні армії і значний людський потенціал. Це – Єгипет, Марокко, Алжир, Ефіопія, Ангола, Південно-Африканська Республіка (ПАР).

Доля Африки історично пов'язана з долею всього світу. Цей континент став колискою людства, дав потужні цивілізації (Стародавній Єгипет, Арабський Халіфат та ін.), але колоніальна епоха значно загальмувала розвиток його народів, ізолювала їх від впливу світу. Після здобуття незалежності кожна з країн Африки обирала свій шлях розвитку – капіталістичний або соціалістичний.

В історичному контексті в міру зміцнення економічної, військової, фінансової могутності й політичної ваги США Латинська Америка поступово втягувалася в геополітичне поле північного сусіда. І тепер США практично утримують в абсолютній більшості країн цього континенту гегемонію.

«Прибрати до рук» латиноамериканців США почали ще в першій чверті XIX ст. згідно з доктриною Монро, яка надавала «переважне право» Сполученим Штатам Америки перед державами Священного Союзу (Росія, Австрія, Пруссія) щодо країн Латинської Америки, стверджуючи фактично гегемонію США у південній півкулі континенту. Спираючись на доктрину Монро, США почали здійснювати функцію «міжнародної політичної сили» для підтримання внутрішнього ладу в латиноамериканських країнах. На початку XX ст. США здійснюють численні інтервенції на Кубу, в Мексику, на Гаїті, в Домініканську республіку, Нікарагуа, Панаму та інші країни. «Переважні права» північного сусіда зводилися до простої

геополітичної ідеї: зростання могутності й достатку країни пов'язувалося з розширенням території американських штатів.

Кінець ХХ ст. вніс зміни в геополітичну систему силових полів континенту. Країни Латинської Америки, незважаючи на протидію США, через об'єктивні причини (застій в економіці, неконкурентоспроможність продукції на світовому ринку, зростання безробіття, інфляцію, соціальну напруженість тощо) шукають шляхи інтеграції у світову економіку. Проте вийти з кризи країнам латиноамериканського континенту не вдається. Під впливом світового ринку регіон усе більше орієнтується на видобування і первинне перероблення мінеральної сировини та сільськогосподарської продукції, а в промисловості – на монтаж і складання виробів з імпортних деталей.

Держави Латинської Америки стоять перед небезпекою маргіналізації у світі утворюваних метаблоків. Лідери країн континенту доходять висновку про необхідність створення загального латиноамериканського фронту боротьби проти гегемоністських прагнень США.

Список літератури

1. Українсько-російські відносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українсько-російські_відносини.

2. Геостратегическая политика Китая [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uristinfo.net/politologija/231-geopolitika-av-marinchenko/5802-geopolitika-veduschih-stran-mirassha-kitaja-i-japonii.html?start=1>.

3. Близький і Середній Схід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/28226/politologiya/blizkiy_seredniy_shid.

4. Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка. Право : навч. посіб. / М. З. Мальський, Ю. М. Мороз, О. С. Кучик та ін. ; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – Київ : Знання, 2010. – 463 с.

5. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–1970 роки) : підруч. / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. – Київ. : Либідь, 2003. – 560 с.

6. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки) : підруч. / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський та ін. – Київ. : Либідь, 2001. – 624 с.

Тема 6. Євроінтеграційна політика України:

виклики та перспективи

6.1. Курс України на європейську інтеграцію.

6.2. Розвиток нормативно-правової бази.

6.3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС.

6.4. Міжнародне співробітництво регіонів.

6.5. Створення та розвиток єврорегіонів в ЄС та Україні.

6.1. Курс України на європейську інтеграцію

Європейський Союз є найбільшим сусідом України. ЄС об'єднує 28 країн-членів із населенням понад 550 млн осіб, а довжина нашого спільного з ЄС кордону досягає 1 400 км. Закономірно, що відносини України з ЄС мають багатовимірний характер і розгортаються в економічній, політичній, безпековій, енергетичній, гуманітарній, інформаційній площинах. Необхідність визначення ефективного формату відносин ЄС з Україною постала відразу після набуття Україною незалежності: у схвалених у 1993 році Верховною Радою України «Основних напрямках зовнішньої політики України» вже було визначено, що членство у європейських структурах є перспективною метою української зовнішньої політики.

Вступ у майбутньому до ЄС сприятиме більш активному долученню нашої держави до європейських демократичних цінностей, поширенню на неї зони загальноєвропейської стабільності та безпеки, уникненню нових ліній поділу на континенті. Членство в ЄС дозволить більш ефективно використовувати переваги міжнародної спеціалізації та

кооперації, що стане важливою передумовою прискорення економічного розвитку та модернізації країни.

Політичні переваги інтеграції України в ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні.

В економічній сфері переваги інтеграції в структурі Євросоюзу випливають із функціонування в ЄС сталої та економічно ефективної моделі організації суспільства і наявності колективних механізмів підтримання макроекономічної стабільності. Інтеграція в ЄС сприятиме зростанню продуктивності економіки і темпів технологічної модернізації під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та забезпеченню вільного доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; підвищенню кваліфікації робочої сили за умов її вільного руху в межах єдиного ринку; створенню більш сприятливого інвестиційного середовища; істотному зростанню обсягів торгівлі на ринку ЄС; підвищенню якості регулятивних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій сферах та корпоративному управлінню.

Соціальні переваги членства в ЄС пов'язані з наявними тут високим рівнем соціальних стандартів і розвитку

гуманітарної сфери, ефективним захистом прав працівників, розвиненою системою охорони довкілля.

Україна має потенційно широкі ринкові можливості, значення яких важко переоцінити як на нинішньому етапі торговельно-економічних відносин з Євросоюзом, так і в рамках майбутнього єдиного ринку після її вступу до ЄС. Кадровий, науковий, промисловий (особливо у галузях високих технологій), сільськогосподарський потенціал нашої держави, її зростаюча роль у міжнародній миротворчій діяльності – це той безперечний позитив у євроінтеграційному контексті, який повинен бути врахований Євросоюзом.

Проте необхідно зазначити, що для належного використання цих переваг потрібні напружені зусилля, ретельні й виважені кроки. Забігання наперед може мати серйозні негативні наслідки, зокрема, через недостатню готовність країни до жорсткої конкуренції на єдиному європейському ринку та до належного виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань.

6.2. Розвиток нормативно-правової бази

Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС (УПС), підписана в 1994 р., стала основним документом регулювання двосторонніх відносин між Україною та ЄС. Однак її правовий статус, що не передбачав інтеграції до ЄС, істотно відрізнявся від угод про асоціацію, підписаних із країнами

Центрально-Східної Європи, які отримали чітку європейську перспективу. Для забезпечення виконання УПС було запроваджено інституційне співробітництво на рівнях самітів ЄС – Україна, Ради з питань співробітництва, Комітету з питань співробітництва та семи його підкомітетів. У подальшому указами Президента України було затверджено Стратегію (1998 р.) та Програму інтеграції України до Європейського Союзу (2000 р.) У 2004 р. прийнято Закон «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Поступова реалізація положень УПС дозволила досягти певного прогресу в розвитку відносин між Україною та ЄС. Українська сторона починає наполягати на визнанні європейської перспективи України. Водночас із боку європейських партнерів спостерігалася наявність певного розчарування Україною внаслідок нестабільної політичної ситуації, недодержання демократичних принципів та повільного проведення економічних реформ. Україна вимагала європейської перспективи як стимулу для подальших внутрішніх перетворень та наближення до стандартів ЄС, а позиція Євросоюзу полягала в тому, що перспективи членства можуть бути надані кандидату лише в разі успішного проведення реформ та виконання Копенгагенських критеріїв. Попри достатнє стратегічно-програмне забезпечення державної політики і певний поступ у розвитку взаємовідносин з

ЄС Україна демонструвала недостатній прогрес у сфері модернізації держави та наближення до європейських стандартів. Це стало причиною деякого охолодження відносин між Україною та Європейським Союзом.

6.3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС

У березні 2007 року було започатковано переговорний процес щодо Нової посиленої угоди на заміну УПС, термін дії якої спливав. Дев'ятого вересня 2008 року на черговому саміті ЄС – Україна у Парижі – було проголошено, що нова угода матиме назву «Угода про асоціацію». Уперше документально було закріплено визнання з боку ЄС України як європейської країни, що має спільну історію та спільні цінності з Євросоюзом. Розпочався переговорний процес щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС включно з частиною про створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Переговори щодо укладення Угоди про Асоціацію тривали понад три роки і завершилися в грудні 2011 року. Складність переговорного процесу полягала в необхідності пошуку балансу інтересів як у внутрішній площині, так і у відносинах з Європейським Союзом. Для України важливим було якісне наповнення змістовної частини УА та закладення в ній положень, що відповідають національним інтересам нашої держави. Дев'ятнадцятого грудня 2011 року під час 15-го саміту

Україна – ЄС було оголошено про завершення надзвичайно складних переговорів щодо Угоди про асоціацію включно з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Текст Угоди було парафровано 30 березня 2012 р.

Усі ці питання набули стратегічної вагомості в процесі організації та підготовки підписання Угоди про асоціацію України з ЄС під час саміту Східного партнерства у Вільнюсі (Литовська Республіка) в кінці листопада 2013 року.

Двадцят першого березня 2014 року в Брюсселі відбулася церемонія підписання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. З української сторони угоду підписав прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк, із боку Євросоюзу – президент Ради ЄС Герман ван Ромпей, президент Європейської комісії Жозе Мануел Баррозу і голови всіх держав, що входять до ЄС. Підписано лише ті частини Угоди, які стосуються політичної взаємодії, питань безпеки та боротьби з тероризмом.

Економічну частину угоди, що передбачає створення повноцінної зони вільної торгівлі і стосується таких питань, як доступ на ринки, торгівля енергоносіями, співпраця у сфері сільського господарства, транспорту, металургії, космосу, наукових досліджень, туризму, підприємницької діяльності, захист інтелектуальної власності, порядок розгляду спорів та умови оподаткування, Україна підписала 27 червня 2014 року.

Нині Україна стоїть на рубіжній лінії, перетин якої означатиме перехід до нової якості відносин з ЄС – перехід від партнерства до асоціації. Угода про асоціацію з ЄС включно з поглибленою та всеосяжною зоною вільної торгівлі (ЗВТ) є документом стратегічного значення для розвитку України. Угода закладає нову основу для подальшого розвитку відносин між Україною та ЄС на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, що підкріплюватиметься потужною інституційною базою і відповідатиме європейським очікуванням українців.

6.4. Міжнародне співробітництво регіонів

Міжнародне міжрегіональне співробітництво спрямоване на встановлення і поглиблення соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між обласною державною адміністрацією та відповідними органами влади регіонів-партнерів інших держав у межах компетенції, визначеної національними законодавствами. Ураховуючи те, що міжнародне міжрегіональне співробітництво є винятково ефективним напрямком інтеграції та важливим чинником економічного розвитку впродовж останніх років триває робота щодо розширення географії співробітництва області з регіонами іноземних держав.

Розширення міжрегіональної взаємодії в економічній, торговельній, науково-технічній, культурних сферах здатне привести до якісних зрушень у соціально-економічній сфері розвитку і регіонів, і країни в цілому.

Транскордонне співробітництво (ТС)

Курс на інтеграцію в європейську спільноту – це основний стратегічний пріоритет України, а транскордонне співробітництво визначене пріоритетним напрямом розвитку регіональної політики Європейського Союзу. В Україні транскордонне співробітництво є одночасно інструментом розвитку прикордонних територій та чинником реалізації її євроінтеграційних прагнень, що відображено в Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2015 року.

Транскордонне співробітництво спрямоване на подолання негативних аспектів існування кордонів та наслідків, що виникли на прикордонних територіях через їх розміщення на національних окраїнах держав, і має на меті покращання умов життя населення.

Найпростішою формою транскордонного співробітництва є прямі контакти між територіальними громадами країн-сусідів, містами, селищами. Вони здебільшого мають неформальний характер та спрямовані на спільні дії у випадку виникнення надзвичайних ситуацій. Співпраця на

неформальній основі можлива завдяки відсутності взаємних фінансових зобов'язань.

Співпраця формується на договірній основі, якщо з'являються довгострокові відносини між територіальними громадами або органами влади та в разі виникнення взаємних зобов'язань щодо надання послуг, продукції, інформації, а також із появою фінансових зобов'язань. У цьому випадку можна виділити дві форми співпраці: безпосередньо за укладеними транскордонними угодами або шляхом формування органу транскордонного співробітництва (євро регіону).

Україна завдяки вигідному геополітичному положенню має значні потенційні можливості щодо розвитку транскордонного співробітництва, оскільки 19 із 25 її регіонів є прикордонними, а зовнішній кордон – найдовший серед європейських країн. Особливістю транскордонного співробітництва України є те, що воно відбувається не лише на кордонах України з країнами Європейського Союзу, а й на кордонах із країнами, що не входять до складу ЄС, – Російською Федерацією, Білоруссю та Молдовою. Так, довжина кордонів із Російською Федерацією становить близько 2 300 км, із країнами ЄС – 1 390 км, Білоруссю та Молдовою – понад 2 300 км.

6.5. Розвиток єврорегіонів Європейського Союзу та України

Процес створення єврорегіонів у Західній Європі розпочався після Другої світової війни й мав на меті активізацію соціально-економічного розвитку територій, що належали до єврорегіональних об'єднань. Діяльність єврорегіонів розглядалась у країнах Західної Європи як спосіб побудови нового економічного й суспільного порядку, активізації участі в процесах європейської інтеграції територій провінційного та муніципального рівнів. Основною передумовою його розвитку було посилення та поглиблення транскордонної співпраці, добросусідських взаємовідносин між територіальними громадами та органами влади, а також прагнення до усунення кордонів між країнами-учасницями ЄС. Перший єврорегіон з'явився на кордоні Німеччини та Нідерландів у 1958 році під назвою «EUREGIO». У подальшому єврорегіони стали поширюватися по всій Європі. Єврорегіони часто об'єднують території, пов'язані географічно.

Існуючі єврорегіони об'єднані в Асоціацію європейських прикордонних регіонів (англ. Association of European Border Regions, AEBR), створену в 1971 р. На сьогодні членами АЄПР є 90 із 115 реально діючих єврорегіонів. Із 1985 р. діє Асамблея європейських регіонів (англ. Assembly of European Regions, AER), яка також брала участь у координації діяльності єврорегіональних утворень.

До найбільш успішних та активних сучасних єврорегіонів належать:

– «Адріатика» (Adriatic) – містить території Албанії, Боснії та Герцеговини, Хорватії, Італії, Чорногорії і Словенії (створений у 2006 р.);

– «Баварський ліс – Богемський ліс/Шумава» (Euroregio Bayerischer Wald-Böhmerwald/Sumava) – Німеччина, Австрія, Чехія (1994 р.);

– «Беласиця» (Belasica) – Болгарія, Греція, Македонія (2003 р.);

– «Добрава» (Dobrava) – Чехія та Польща (2001 р.);

– «Ельба-Лаб» (Elbe-Labe) – Чехія і Німеччина (1992 р.);

– «Маас-Рейн» (Meuse-Rhin) – Бельгія, Німеччина, Нідерланди (1976 р.);

– «Померанія» (Pomerania) – Данія, Німеччина, Польща, Швеція (1995 р.);

– «Сілезія» (Silesia) – Чехія, Польща (1998 р.);

– «Татри» (Tatras) – Польща, Словаччина (1994 р.);

– «Тріра» (TriRhena) – Німеччина, Франція, Швейцарія (1995 р.);

– «Західна Паннонія» (англ. West Pannonia) – Австрія, Угорщина (1998 р.).

Із 1993 року Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області України разом із прикордонними

адміністративними одиницями Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії ввійшли до Міжнародної Асоціації «Карпатський єврорегіон». Із 1995 року діє єврорегіон «Буг» у складі Волинської області України, Брестської області Білорусі та Люблінського воєводства Польщі. Прикордонні території України, Румунії та Молдови створили єврорегіон «Нижній Дунай» (із 1998 р.) та «Верхній Прут» (із 2000 р.). У 2012 році було створено єврорегіон «Дністер».

Із часом країна дійшла етапу, коли єврорегіони як найпоширеніша форма ТС розвиваються не лише на кордонах із західними сусідами, а й зі східними. На Сході України регіональна євроінтеграція почалася дещо пізніше, ніж на Заході. Однак і тут у 2003 р. були створені єврорегіони «Дніпро» (Чернігівська область України, Гомельська область Білорусі та Брянська область РФ) та «Слобожанщина» (Белгородська область РФ та Харківська область України). У 2007 році створено єврорегіон «Ярославна» у складі Курської області РФ та Сумської області України. Також у жовтні 2010 року було підписано угоду про створення єврорегіону «Донбас» у складі Ростовської області Росії та Луганської області України. У найближчій перспективі планується приєднання до цього єврорегіону Донецької області. У вересні 2006 року була підписана Угода про створення Асоціації «Чорноморський єврорегіон», куди ввійшли Азербайджан, Албанія, Вірменія,

Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина та Україна.

Список літератури

1. Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка. Право : навч. посіб. / М. З. Мальський, Ю. М. Мороз, О. С. Кучик та ін. ; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – Київ. : Знання, 2010. – 463 с.

2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: перспективи підписання та можливості тимчасового застосування. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/911/>.

3. Стратегія транскордонного співробітництва «Карпати 2004–2011» (проект) [Електронний ресурс]. Європейський простір. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/library/453.html>.

4. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV / Офіц. сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

5. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р., № 40, ст. 527 / Офіц. сайт Верховної

Ради України України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Прокопенко Л. Л. Розвиток регіонального співробітництва України в контексті європейської інтеграції / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, І. Д. Шумляєва. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2008. – 132 с.

7. Парубець О. М. Транскордонне транспортне співробітництво як інструмент розвитку прикордонних регіонів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/75157.doc.htm.

8. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 222 с.

9. Куйбіда В. С. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів / В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук, В. В. Толкованов. – Київ. : Крамар, 2009. – 242 с.

Додатки

Додаток А

Компетенції, які повинен засвоїти студент:

1. Осмислення й прийняття ідейно-політичних відмінностей.
2. Аналіз нормативно-правоваої бази.
3. Історичний досвід вирішення міжнародних питань.
4. Теорія і практика вирішення конфліктів.
5. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
6. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

Додаток Б

Д Е К Л А Р А Ц І Я

про державний суверенітет України

(Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, № 31, ст. 429)

Верховна Рада Української РСР,
виражаючи волю народу України,
прагнучи створити демократичне суспільство, виходячи з
потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини,
шануючи національні права всіх народів, дбаючи про
повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний
розвиток народу України, визнаючи необхідність побудови
правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і
самоврядування народу України,

ПРОГОЛОШУЄ

державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

I. САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення.

Українська РСР здійснює захист та охорону національної державності українського народу.

Будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організацій, інших угруповань чи окремих осіб переслідуються за законом.

II. НАРОДОВЛАДДЯ

Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України.

Народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці.

Повновладдя народу України реалізується на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної і місцевих рад Української РСР.

Від імені всього народу може виступати виключно

Верховна Рада Української РСР.

Жодна політична партія,

громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України.

III. ДЕРЖАВНА ВЛАДА

Українська РСР є самостійною у вирішенні будь-яких питань свого державного життя.

Українська РСР забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території.

Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову.

Найвищий нагляд за точним та однаковим виконанням законів

здійснюється Генеральним прокурором Української РСР, який призначається Верховною Радою Української РСР, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний.

IV. ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Українська РСР має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР.

Підстави набуття і втрати громадянства Української РСР визначаються Законом Української РСР про громадянство ([1636-12](#)).

Всім громадянам Української РСР гарантуються права і свободи,

які передбачені Конституцією Української РСР

([888-09](#)) і нормами

міжнародного права, визнаними Українською РСР.

Українська РСР забезпечує рівність перед законом усіх громадян Республіки незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

Українська РСР регулює імміграційні процеси.

Українська РСР виявляє турботу і вживає заходів щодо охорони і захисту інтересів громадян Української РСР, які перебувають за межами Республіки.

V. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ВЕРХОВЕНСТВО

Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території.

Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена та використана

без її згоди.

Українська РСР самостійно визначає адміністративно-територіальний устрій Республіки та порядок утворення національно-адміністративних одиниць.

VI. ЕКОНОМІЧНА САМОСТІЙНІСТЬ

Українська РСР самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах.

Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.

Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян. Українська РСР має право на свою частку в загальносоюзному багатстві, зокрема в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, яка створена завдяки зусиллям народу Республіки.

Вирішення питань загальносоюзної власності (спільної власності всіх республік) здійснюється на

договірній основі між республіками – суб'єктами
цієї власності.

Підприємства, установи, організації та об'єкти інших держав і
їхніх громадян, міжнародних організацій можуть
розміщуватися на території Української РСР та
використовувати природні ресурси
України згідно з законами Української РСР.

Українська РСР самостійно створює банкову (включаючи
зовнішньоекономічний банк), цінову, фінансову, митну,
податкову системи, формує державний бюджет,
а за необхідності впроваджує свою грошову одиницю.

Вищою кредитною установою Української РСР є
Національний банк України, підзвітний Верховній Раді
Української РСР.

Підприємства, установи, організації та виробничі одиниці,
розміщені на території Української РСР, вносять плату за
використання землі, інших природних і трудових ресурсів,
відрахування від валютних надходжень, а також сплачують
податки до місцевих бюджетів.

Українська РСР забезпечує захист всіх форм власності.

VII. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

Українська РСР самостійно встановлює порядок організації охорони природи на території Республіки та порядок використання природних ресурсів.

Українська РСР має свою національну комісію радіаційного захисту населення.

Українська РСР має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці.

Українська РСР дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління.

Українська РСР має право на відшкодування збитків, заподіяних екології України діями союзних органів.

VIII. КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК

Українська РСР є самостійною у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку.

Українська РСР забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості

і традицій, національно-етнографічних особливостей,
функціонування української мови у всіх сферах
суспільного життя.

Українська РСР виявляє піклування про задоволення
національно-культурних, духовних і мовних потреб українців,
що проживають за межами Республіки.

Національні, культурні та історичні цінності на території
Української РСР є виключно власністю народу Республіки.
Українська РСР має право на повернення у власність народу
України національних, культурних та історичних цінностей,
що знаходяться за межами Української РСР.

ІХ. ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ БЕЗПЕКА

Українська РСР має право на власні Збройні сили.

Українська РСР має власні внутрішні війська та органи
державної безпеки, підпорядковані Верховній Раді
Української РСР.

Українська РСР визначає порядок проходження військової
служби громадянами Республіки.

Громадяни Української РСР проходять дійсну військову
службу, як правило, на території Республіки і не можуть
використовуватись у військових цілях за її межами без згоди
Верховної Ради Української РСР.

Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

Х. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами

внутрішньодержавного права.

* * *

Відносини Української РСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.

Декларація є основою для нової Конституції, законів України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод.

Принципи Декларації про суверенітет України використовуються для укладання союзного договору.

Прийнята Верховною Радою Української РСР

м. Київ, 16 липня 1990 року

№ 55-ХІІ

Додаток В

**ПОСТАНОВА
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР**

Про проголошення незалежності України

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 38, ст. 502)

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної
Республіки **п о с т а н о в л я є**:

Проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною
демократичною державою.

З моменту проголошення незалежності чинними на території
України є тільки її Конституція ([888-09](#)), закони, постанови
Уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження акта проголошення незалежності.

Голова Верховної Ради Української РСР

Л. КРАВЧУК

м. Київ, 24 серпня 1991 року

№ 1427-ХІІ

А К Т

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні,

- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної

Республіки урочисто

п р о г о л о ш у є

н е з а л е ж н і с т ь У к р а ї н и та створення самостійної
української держави – УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканною.
Віднині на території України мають чинність виключно
Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

24 серпня 1991 рік

Навчальне видання

Король Сергій Миколайович,

Назаров Микола Сергійович,

Дементов Володимир Олександрович

УКРАЇНА У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Конспект лекцій

для студентів гуманітарних спеціальностей
денної та заочної форм навчання

Відповідальний за випуск О. М. Сушкова

Редактори: Н. З. Клочко, С. М. Симоненко

Комп'ютерне верстання С. М. Короля

Підписано до друку 25.05.2018, поз.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 8,14. Обл.-вид. арк. 7,12. Тираж 20 пр. Зам. №

Собівартість видання   грн   к

Видавець і виготовлювач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.